

**‘Den handel ende vaert op ende van de voorszegde colonie alleen, sal mogen
geschieden directelyck uyt en na dese landen’**

Mercantilisme versus liberalisme in achttiende-eeuws Suriname.

Drankgelag van Amerikaanse kapiteins in Suriname in 1758.

Imran Canfijn

S0926256

Breestraat 1A

2311CG Leiden

0615888754

I.r.canfijn@gmail.com

Bachelorscriptie

Economische Geschiedenis

15 ECTS

Dr. K.J. Fatah-Black

Universiteit Leiden

20-03-2014

Verantwoording schilderij titelblad

Schilder: John Greenwood.

Originele titel: *Sea captains at Surinam*.

Olieverf op beddentijk, 95.9 x 191.1 cm, Saint Louis Art Museum.

Bron: University Steering Committee on Slavery and Justice, *Slavery and justice. Report on the Brown University Steering Committee on Slavery and Justice* (Providence 2006) 27.

Inhoudsopgave

<i>Lijst met tabellen en figuren</i>	3.
<i>Inleiding</i>	4.
<i>Historische materialen</i>	9.
<i>1. Suriname binnen de Atlantische wereld tot ca. 1700</i>	12.
<i>2. Een stap in de richting van liberalisering, ca. 1700-1753</i>	17.
<i>3. Revitalisering van het mercantilisme, ca. 1753-1775</i>	22.
<i>4. De opening van een liberale markt, ca. 1775-1800</i>	27.
<i>4.1 Geertruidenberg: een kijkje op een laat achttiende-eeuwse plantage</i>	27.
<i>4.2 Het laatste woord komt uit Paramaribo</i>	30.
<i>4.3 Regeren met ijzeren vuist</i>	35.
<i>4.4 Paramaribo: een knooppunt van lokale verbindingen</i>	38.
<i>4.5 Suriname binnen de Atlantische wereld, ca. 1775-1800</i>	41.
<i>Conclusie</i>	54.
<i>Bibliografie</i>	58.
<i>Appendices</i>	64.

Lijst van tabellen

<i>Tabel I. Samenstelling van slaven op Geertruidenberg onder J.G. Dolre (1778-1782).....</i>	<i>36.</i>
<i>Tabel II. Verschillen tussen de Grootboeken van ontvangst der 5% en de PSNADC.....</i>	<i>44.</i>
<i>Tabel III. Import van paarden, ezels en hoornbeesten (1770-1799).....</i>	<i>45.</i>
<i>Tabel IV. Inkomsten van belastingen op buitenlandse vaart (1770-1779)</i>	<i>46.</i>
<i>Tabel V. Aanvoer van slaven door de Republiek (1780-1789)</i>	<i>49.</i>

Lijst van figuren

<i>Figuur I. Plantagehypotheken op Suriname, 1753-1792</i>	<i>24.</i>
<i>Figuur II. Kaart van plantages</i>	<i>30.</i>
<i>Figuur III. Overzicht van belanghebbende partijen.....</i>	<i>35.</i>
<i>Figuur IV. Advertentie van Nicholas Brown & Compagnie</i>	<i>42.</i>

Inleiding

In 1758 bevond een groep scheepkapiteins uit Rhode Island zich gelijktijdig in een taverne van het Surinaamse Paramaribo. Ter herinnering van deze aangelegenheid besloten zij een schilderij te laten vervaardigen, waarvoor zij opdracht gaven aan de portrettist John Greenwood, van origine een Bostoniaan maar op dat moment in Suriname residerende. Op het schilderij bevonden zich een aantal prominenten, die we later in de Amerikaanse geschiedenis niet aan ons voorbij zouden kunnen laten gaan. Aan tafel zaten onder meer kapitein Nicholas Cooke en Joseph Wanton, welke beide later zouden opklimmen tot gouverneur van Rhode Island. Andere erkende personen waren Stephen Hopkins, één van de toekomstige ondertekenaars van de *Declaration of Independence*, en kapitein Esek Hopkins, toen nog in dienst van de op Suriname varende firma Nicolas Brown & Company maar tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783) gepromoveerd tot eerste opperbevelhebber van de *Continental Navy*.¹ Het schilderij geeft gestalte aan een chaotisch drankgelag. In de taverne speelden scheepslieden kaartspellen, rookten pijp en dronken alcohol uit enorme kommen. De vloer lag bezaaid met scherven, stoelen waren omvergelopen, kleine brandjes ontstonden en hier en daar lagen lieden op de grond te slapen. Greenwoods schildering weergeeft een realistisch beeld van een achttiende-eeuwse haventaverne. De aanwezigheid van een stel Amerikaanse scheepslieden die na een lange reis in Paramaribo tot rust kwamen, suggereert een alledaagse geglobaliseerde wereld waarin interactie tussen naties ongehinderd kon plaatsvinden. Gaat de situatie die door Greenwood werd geschapen op voor achttiende-eeuws Suriname? In hoeverre was deze trans-Atlantische wereld met elkaar verbonden en wat was Suriname's positie hierin? Kan men in de achttiende eeuw überhaupt al spreken over een geglobaliseerde wereld? Of was politiek daarvoor te onderhevig aan mercantilistische barrières?

In de afgelopen decennia is onder historici het debat over globalisering enorm toegenomen, maar dit is een lange ontwikkeling geweest. Braudel was de eerste historicus die geschiedschrijving vanuit een mondiaal perspectief benaderde. Deze twintigste-eeuwse coryfee van de Franse *École des Annales* streefde naar een *l'histoire totale* door zich onder andere te richten op het fenomeen kapitalisme. Volgens zijn methodologie was het kapitalisme de drijfveer bij uitstek voor menselijke activiteiten en de bepalende factor voor

¹ University Steering Committee on Slavery and Justice, *Slavery and justice. Report on the Brown University Steering Committee on Slavery and Justice* (Providence 2006) 27; J.B. Hedges, *The Browns of Providence plantations. Colonial years* (Cambridge, Massachusetts 1952) 32-34 en 39-40.
<http://nationalhumanitiescenter.org/pds/becomingamer/economies/text3/merchantsatire.pdf> (Geraadpleegd op 17-02-2014).

structuren, conjuncturen en gebeurtenissen.² Een vaak aangehaalde theorie die hier op voortborduurde was de zogenaamde wereldsysteemtheorie van Wallerstein (1974). Ten einde een analyse te maken van de ontwikkelingen en kenmerken van wereldsystemen had Wallerstein een aantal kernbegrippen geformuleerd. Binnen een wereldeconomie was er een centrum-periferiestructuur waarin drie conceptgebieden - centrum, semi-periferie en periferie – in onevenredige afhankelijkheid naast elkaar existeerden. Zo'n wereldeconomie kwam tot stand door het kapitalistische proces van scheiding van arbeid, waarbij het centrum zijn hegemonie kon uitoefenen op de (semi-)periferie.³ Hoewel Wallerstein erkende dat er vóór de zeventiende eeuw verschillende wereldrijken waren, zag hij het 'moderne' wereldsysteem als het eerste in zijn soort.⁴ Het ontbreken van een wereldsysteem vóór 1600 werd weerlegd door Abu-Lughod in haar *Before European hegemony. The world system A.D. 1250-1350*. Zij toonde aan dat er al vanaf de dertiende eeuw sprake was van een wereldsysteem, waarbinnen verscheidene economische subsystemen met elkaar in contact stonden. Hoewel Abu-Lughod geen korte metten maakt met de theorieën van Braudel of Wallerstein, viel zij hen wel aan op hun eurocentrische invalshoek. Volgens haar was er geen enkelvoudige hegemonie zoals het zeventiende-eeuwse Noord-Europeaanse centrum in Wallersteins model, maar eerder een co-existentie van verscheidene centra of subsystemen die door zowel conflicten als coöperatie met elkaar geïntegreerd raakten. Dit systeem was niet hiërarchisch en derhalve is er geen geografisch centrum te bepalen. Bovendien was een wereldsysteem continu onderhevig aan dynamiek en verandering en was er eerder sprake van een herstructurering dan vervanging van het zeventiende-eeuwse 'moderne' wereldsysteem.⁵

In de wereldsysteemtheorie brachten imperiale centra onderlinge verbindingen tot stand, maar verleenden daarentegen geen vrijheid aan grootschalige individuele interacties. Geheel in deze context moet de mercantilistische politiek worden gezien, die regeringen aannamen als reactie op de opkomst van het handelskapitalisme. Gedurende de zeventiende en achttiende eeuw nam de Republiek een protectionistisch beleid aan ter bescherming van de koloniën tegen concurrentie van andere Europese mogendheden. Handelscompagnieën zoals de West-Indische Compagnie (WIC), Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) en de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) werden opgericht ter bescherming tegen zowel buitenlandse als binnenlandse, particuliere concurrentie. Uitgaande van Wallersteins

² C. Antunes, *Globalisation in the early modern period. The economic relationship between Amsterdam and Lisbon, 1640-1705* (Amsterdam 2004) 1-2.

³ Antunes, *Globalisation in the early modern period*, 2-4.

⁴ J.L. Abu-Lughod, *Before European hegemony. The world system A.D. 1250-1350* (New York en Oxford 1989) 8-12.

⁵ Abu-Lughod, *Before European hegemony*, 3-40 en 352-372.

methodologie zou er voor Noord-Amerikaanse handel op Suriname nauwelijks aandacht zijn geweest en zou de situatie op het schilderij van Greenwood in de praktijk slechts als een zeldzaamheid worden geacht. Zijn eurocentrische blik weerspiegeld de algemene opvatting over wereldgeschiedenis die sinds de Tweede Wereldoorlog onder historici in zwang raakte. Onderzoek werd ondernomen vanuit het oogpunt van het kapitalistische wereldsysteem waarbinnen het voornamelijk draaide om het in kaart brengen van de afhankelijkheidsrelatie tussen de koloniale mogendheden uit het centrum enerzijds en de perifere koloniën anderzijds.⁶ Eigentijdse geschiedschrijvingen over Suriname, zoals Hartsincks *Beschrijving van Guiana* en Wolbers' *Geschiedenis naar Suriname* waren doordrenkt met overheersende opvattingen over het belang van de Republiek.⁷ Een ruime eeuw na Wolbers' publicatie bleef de sterk eurocentrische nadruk nog steeds aanzienlijk. Aandacht was gefocust op banden met het moederland en op het faciliteren van deze banden door de beschermde compagnieën. In Nederland werden er in de jaren 1990 een groot aantal studies gepubliceerd over de slavernijperiode in Suriname maar kunnen vanwege hun economische inslag nog steeds in het kader van Wallersteins analyse worden geplaatst.⁸

Sinds de jaren 1990 is de discussie over globalisering enorm op gang gekomen. In deze scriptie zal er worden gekeken naar hoe Suriname binnen dit wereldsysteem steeds meer integreerde en verbonden raakte. Als uitgangspunt wordt het concept gehanteerd dat is ontwikkeld door Held, McGrew, Goldblatt en Perraton. Zij definieerden het globaliseringproces als volgt:

'Globalization is a process (or a set of processes) which embodies a transformation in the spatial organization of social relations and transactions – assessed in terms of their extensity, intensity, velocity and impact – generating transcontinental or interregional flows and networks of activity, interaction, and the exercise of power'.⁹

Aan de hand van de vier tijdruimtelijke criteria 'reikwijdte, frequentie, snelheid en impact' delen zij de wereld op in vier periodieke stadia van globalisering. Doordat globalisering vrij abstract is en continu onderhevig is aan verandering en dynamiek is het nutteloos om af te

⁶ K. Fatah-Black, 'Suriname en de wereld, 1650-1800. Een Atlantisch en mondiaal perspectief', *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied*, 31, Vol. II (Amsterdam 2012) 177-191, aldaar 177-191; K. Fatah-Black, 'Paramaribo en het achterland in de achttiende eeuw', *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbische gebied*, 30, Vol. II (Amsterdam 2011) 298-315, aldaar 298-299.

⁷ J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-America* (Amsterdam 1770); J. Wolbers, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861).

⁸ Fatah-Black, 'Suriname en de wereld', 184-185; A. Van Stipriaan, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Leiden 1993); H. Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven. Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Zutphen 1997).

⁹ D. Held e.a., *Global transformations. Politics, economics and culture* (Stanford 1999) 16.

vragen of er in land *x* in periode *y* sprake was van globalisering. Zinvoller is om te kijken in wat voor mate er sprake was van globalisering en wat voor veranderingen er optraden. Het concept van Held en zijn coauteurs biedt ons een analytisch raamwerk waaraan we de mate van globalisering in Suriname kunnen testen. Dit kader stelt ons in staat om meerdere invalshoeken te gebruiken dan alleen met de centrum-periferie methodologie.

Volgens Abu-Lughod is er zelfs in de pre-industriële periode sprake geweest van globalisering, maar in een beperktere mate. In zeventiende en achttiende-eeuwse bevond Suriname zich overduidelijk in het stadium van *expansive globalisation* omdat in deze periode de frequentie en snelheid beperkt bleven, maar de impact groter werd door verweving van nieuwe netwerken, culturen en afzetproducten. De reikwijdte van netwerken werd verbreed doordat de Republiek het Europese continent met Afrika, Azië en de Nieuwe Wereld verbond.¹⁰ Kolonialisme en imperialisme konden hierbij worden gezien als hoekstenen van de globalisering. Waar de Republiek in Azië in het ‘oude’ wereldsysteem kon inhaken op bestaande netwerken, zoals Abu-Lughod heeft aangetoond, was de Nieuwe Wereld nog op geen enkele manier geïncorporeerd in dit systeem. Nieuwe gebieden dienden te worden geïncorporeerd en geconsolideerd binnen het imperium van de kolonisator. Zo zorgde de Republiek voor integratie door langeafstandshandel, migratie en culturele uitwisseling.¹¹ Hoewel netwerken werden verbreed, belemmerde het gecentraliseerde dwangapparaat, dat deze imperiale centrum-periferiestructuur tezamen hield, dat er zelfstandige netwerken en instituties konden ontstaan.¹² Verbindingen werden alleen gelegd door Europese mogelijkheden en zij waren de enigen die hiervan profiteerden. Van mondiale verbondenheid was overigens nog geen sprake omdat goederenstromen niet over de gehele wereld circuleerden. Er waren verscheidene gebieden aan te wijzen die nog grotendeels een autarkisch bestaan leidden, zoals Japan, China, Oceanië en het binnenland Afrika. Voorts was dynamiek nog beperkt wegens de matige kwaliteit en snelheid van transport. Waar Held en zijn coauteurs spreken van een hoge impact in de fase van *expansive globalisation*, moet dit enigszins genuanceerd worden. Specerijen uit Azië bijvoorbeeld konden alleen door toedoen van Europese mogelijkheden in de Nieuwe Wereld belanden. Hoewel migratie op grote schaal plaatsvond, werd het alleen door Europese mogelijkheden geïnitieerd en bestond het veelal uit gedwongen migratie. Daarnaast was met uitzondering van de Spaanse koloniën in Amerika en

¹⁰ Held, *Global transformations*, 11- 28; Antunes, *Globalisation in the early modern period*, 15-17. Abu-Lughod, *Before European hegemony*.

¹¹ J. Osterhammel en N.P. Petersson, *Globalization. A short history* (Princeton en Oxford 2005) 17-19; S. Howe, *Empire. A very short introduction* (Oxford 2002) 30; Abu-Lughod, *Before European hegemony*.

¹² Osterhammel, *Globalization*, 31-56.

de Filippijnen het niveau van culturele en religieuze uitwisseling erg laag. De *Colombian exchange* daarentegen had wel een enorme impact op de uitwisseling van de flora en fauna.

Tot op heden is er in de geschiedschrijving veel aandacht besteed aan deze verhoudingen tussen Suriname en de Republiek. Een aantal recente studies benadrukken juist dat Suriname overduidelijk niet alleen met het moederland verbonden was en de trans-Atlantische handel zeker niet genegeerd kan worden. Ondanks de opgelegde maatregelen hebben buitenlandse handelaren kennelijk een kunnen weg vinden om door de mazen van het protectionistische net te kruipen en hebben zodoende een noemenswaardige bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de Surinaamse plantage-economie. De significante rol die Noord-Amerikaanse en Caribische handelaren hierin hebben gespeeld, zoals we nog zullen zien, is reeds aangetoond door Postma.¹³ Scheepsroutes en verbindingen wijzen er bovendien op dat Paramaribo hierin als knooppunt fungeerde en Suriname met Noord-Amerika, de Cariben, West-Afrika en Europa verbond.¹⁴ Fatah-Black heeft eveneens laten zien dat interkoloniale handelsverbindingen over de grenzen van Europese rijken heen, van groot belang waren voor het kolonisatieproces van de Republiek.¹⁵ Omdat er tot dusver weinig aandacht is besteed aan deze niet-westerse handel op Suriname, bepleit hij voor het doorbreken van de centrum-periferie benadering door het aannemen van een Atlantisch of mondiaal perspectief.¹⁶ Juist door het doorbreken van de traditionele geschiedschrijving kan er een poging worden getracht om Suriname te laten inhaken op de discussie over globalisering. Globalisering gaat immers, zoals Held heeft aangetoond, om interactie tussen netwerken en het zou te kort door de bocht zijn om slechts één schakel van dat netwerk te belichten.

Om de mate van globalisering voor achttiende-eeuws Suriname te bepalen zal er in deze scriptie worden voortgebouwd op de traditie om de Surinaamse geschiedschrijving te benaderen uit een mondiaal perspectief. Enerzijds zal er getracht worden om een kort overzicht te geven van de opgelegde regelgeving vanuit de Republiek en vervolgens worden gekoppeld aan de economische conjunctuur, anderzijds zal worden gepoogd om de regionale

¹³ J.M. Postma, 'Suriname and its Atlantic connections, 1667-1795' in J.M. Postma en V. Enthoven (ed), *Riches from Atlantic commerce. Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 287-322, aldaar 287-322; J.M. Postma 'Breaching the mercantile barriers of the Dutch colonial empire: North American trade with Suriname during the eighteenth century' in: O.U. Janzen (ed.) *Research in maritime history Vol. XV. Merchant organization and maritime trade in the North Atlantic, 1600-1815* (St. John's, Newfoundland 1998) 107-131, aldaar 107-131.

¹⁴ K. Fatah-Black, 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point, 1650-1795', in: G. Oostindie en J.V. Roitman (ed.), *Dutch Atlantic connections, 1680-1800: Linking empires, bridging borders* (Leiden 2014) 1-16, aldaar 1-16; K. Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname gedurende de ondergang van de Nederlandse macht op zee, 1780-1795', *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 32, Vol II (Amsterdam 2012) 38-53, aldaar 39-40.

¹⁵ K. Fatah-Black, *Suriname and the Atlantic world, 1650-1800* (Proefschrift, Leiden 2013).

¹⁶ Fatah-Black, 'Suriname en de wereld', 177-191.

invloeden van netwerken in kaart te brengen. De grote betekenis van handelscompagnieën als de WIC en de MCC voor de Nederlandse koloniën kunnen niet genegeerd worden, maar schieten te kort voor het weergeven van een *histoire totale*.

Allereerst zal er worden gekeken naar de algemene beleidsvoering van de Republiek in de achttiende eeuw. Duidelijk zal worden dat besluitvoering wegens de verscheidenheid aan belangen nog niet altijd zo gemakkelijk was. Daarnaast werden er vanuit de Republiek verschillende protectionistische maatregelen opgelegd om buitenlandse handelaren buiten de deur te houden, maar de Noord-Amerikanen slaagden er keer op keer in dit te omzeilen. Aandacht zal bovendien niet alleen worden gewijd aan de Paramaribo als handelsmetropool maar eveneens aan diens achterlanden. Terwijl achttiende-eeuws Paramaribo gezien kan worden als een knooppunt tussen de Republiek en de plantages, kunnen de plantages worden beschouwd als de motor van de trans-Atlantische economie. Juist in deze perifere gebieden is de wisselwerking tussen enerzijds de plantageproductiefactoren land en arbeid en anderzijds kapitaal en beleid vanuit de Republiek het meest intensief en het beste zichtbaar. Een dergelijke toewijding aan de plantages is dus onontbeerlijk. Speciale aandacht zal uitgaan naar de periode van 1775 tot 1800 waarin er grote verschuivingen plaatsvonden op zowel het internationaal politieke als economische speelveld. In deze periode werd helder dat de negotiaties, in het leven geroepen fondsen voor investeerders in plantageleningen, niet zo vitaal bleken als men tot op heden had gedacht. Daarnaast brak de Vierde Engelse oorlog uit (1780-1784) waarin de Nederlandse macht op zee door de Britten de handschoen werd toegeworpen. Uiteindelijk zal duidelijk worden dat het beeld wat John Greenwood in 1758 van de groep Amerikaanse zeelieden in Paramaribo heeft geschapen, helemaal niet zo'n rariteit was als gedacht. We zullen zien dat deze handelaren zelfs in grote getale voorkwamen en door de kolonisten warm werden onthaald. Vanuit de ogen van belanghebbers in de Republiek, zo zal blijken, waren zij echter niet zo welkom.

Historische materialen

Om een brug te slaan tussen het landelijke beleid van de Republiek en de regionale connecties in Suriname, is er een blik geworpen op de overgeleverde correspondentie van de plantagedirecteur Jan Gerhard Dolre (1750-1822). Zijn briefwisselingen zijn momenteel onderdeel van de collectie 'Gekaapte brieven', die beter bekend staan als de *Sailing Letters*. Hiermee worden alle documenten aangeduid die zich aan boord van Nederlandse schepen bevonden, die door de Britten zijn prijsgenomen gedurende één van de vier Nederlands-

Engelse oorlogen die in de zeventiende en achttiende eeuw hebben plaatsgevonden.¹⁷ Engelse kapersbrieven werden destijds verstrekt door de *Admiralty* en fungeerden als vrijbrieven voor particuliere oorlogsvaart. Wanneer een schip werd buitgemaakt, werd de gehele lading ingevorderd om bij het *High Court of Admiralty* te kunnen aantonen dat het om een Nederlands schip ging en de prijs daarmee gerechtvaardigd was. Aanwezige papierwerken werden gedocumenteerd in de *National Archives* in het archief van het *High Court of Admiralty* te Londen, mede om de juridische reden dat men tegen een uitspraak in beroep kon gaan. Sinds de herontdekking van deze ‘in vergetelheid geraakte brieven’ door de Nederlandse historicus Braunius in 1980, hebben deze ruim 38.000 brieven veel stof doen opwaaien. Het afgelopen decennium zijn zij grotendeels geïnventariseerd en gedigitaliseerd.¹⁸ Onder deze *Sailing Letters* bevinden zich zo’n tachtig brieven van Jan Gerhard Dolre. Deze correspondentie stelt ons in staat om een uniek beeld te creëren van de positie van de plantagedirecteur. Vanwege het zakelijke karakter van de brieven zal blijken dat we opmerkelijk weinig te weten zullen komen over het privéleven van Dolre. Hoewel veel interessante vragen hierdoor onbeantwoord blijven, ligt de focus in deze studie echter op een andere invalshoek. Immers, deze *casestudy* zal uitermate geschikt blijken voor het in kaart brengen van netwerken en verbindingen tussen Paramaribo, plantage en patria. Tot op heden is er nog tamelijk weinig onderzoek gedaan naar de zakelijke correspondentie tussen de genoemde actoren. Derhalve zullen de zakelijke brieven van Dolre tot interessante inzichten leiden. Zowel de Vierde Engelse oorlog, het falende negotiatiesysteem als de handel op Noord-Amerika zullen in zijn brieven aan bod komen. Op verscheidene momenten zal er worden verwezen naar de dissertaties van Oostindie en Van Stipriaan. Waar Oostindie in zijn studie juist diepgang heeft gemaakt door de suikerplantage Roosenburg en de koffieplantage Mon Bijou tot in detail te analyseren, heeft Van Stipriaan eerder een soort prototype van de plantage-economie gecreëerd en heeft hij in bredere zin aandacht geschonken aan dynamiek en veranderingen in Suriname. Waar mogelijk fungeren deze standaardwerken als kapstok om de plantages van Dolre mee te vergelijken.¹⁹

Voor het in kaart brengen van de transcontinentale handelsstromen zijn de databases van Postma van onschatbare waarde. Hij onderscheidde drie vitale, commerciële aanvoerlijnen die van relevant belang waren voor de vaart op Suriname. De Nederlandse slavenhandel is

¹⁷ http://www.gekaaptebrieven.nl/tekst/over_de_brieven (Geraadpleegd op 05-01-2014).

¹⁸ E. Sanders, ‘Woord vooraf’, in E. van der Doe, P. Moree en D.J. Tang (ed), *Sailing Letters Journaal I. De Dominee met het stenen hart. En andere overzeese briefgeheimen* (Zutphen 2008) 9-13, aldaar 9-13.

¹⁹ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*; G. Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Leiden 1789).

gebundeld in de *Postma Slave Trade Database Collection* (PSTDC), de bilaterale goederenhandel tussen de Republiek en Suriname in de *Postma Suriname Data Collection* (PSDC) en de derde aanvoerlijn, de niet-Nederlandse vaart, in de *Postma Suriname-North America Data Collection* (PSNADC). Tezamen bevatten deze drie databases zo'n 9.000 scheepreizen.²⁰ De slavenhandel omvat ongeveer 600 uitredingen voor de jaren 1667-1795, de bilaterale handel met de Republiek bijna 3.600 uitredingen gedurende de jaren 1683-1794, terwijl de Noord-Amerikanen in diezelfde periode zo'n 3.900 reizen ondernamen.²¹ Opvallend is dat ondanks alle opgelegde restricties het aantal uitredingen vanuit Noord-Amerika groter was dan vanuit de Republiek. Een kanttekening op het verhaal is dat de Amerikaanse schepen van een stuk kleinere omvang waren dan de Nederlandse schepen: opgaande voor de periode 1770-1793 was een Amerikaans schip gemiddeld één vijfde van een Nederlands schip.²² In deze scriptie zal er speciale aandacht uitgaan naar de PSNADC, gezien het feit dat de focus voornamelijk op de trans-Atlantische handel ligt. Daarnaast zal er ook worden verwezen naar scheepsreizen van de PSTDC, waarvan resultaten afkomstig zijn uit eerder eigen onderzoek. Duidelijk zal worden dat Postma's databases, ondanks dat het ons van veel werk heeft verlicht, door nieuwe ontdekkingen van de afgelopen decennia achterhaald is geworden. Derhalve is er voor gekozen om naast Postma's databases gebruikt te maken van de 'Grootboeken en Journalen van ontvangst der 5%. Deze fiscaaladministratieve werken hebben voor de jaren 1770-1800 precies bijgehouden voor welke waarde er van en naar buitenlandse havens is gehandeld. Zij zullen een handig opstapje zijn naar het inschatten van de omvang van de Noord-Amerikaanse handel. Daarnaast zijn er voor de volledigheid ook enkele akten van het Nationaal Archief (NA) en het Stadsarchief Amsterdam (SAA) op beraadslaagd.

²⁰ Postma, 'Suriname and its Atlantic connections', 297-298.

²¹ Postma, 'Breaching the mercantile barriers', 112.

²² Één regionaal schip was gemiddeld 29,3 last vergeleken met een gemiddelde van 146,55 last op een Nederlands schip (één last is grofweg gezien zo'n twee ton of 4.000 pond). Uit: Fatah-black, 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point', 1.

1. Suriname binnen de Atlantische wereld tot ca. 1700

In de loop van de eeuwen heeft Suriname verschillende kolonistoren gekend. Aanvankelijk werd er in 1651 aan de rivier de Suriname door de Engelsen een nederzetting gesticht en vestigden zich voornamelijk Engelsen en Sefardische joden. Tijdens de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) werd Suriname onder leiding van de Zeeuwse vlootvoogd Abraham Crijnssen in 1667 veroverd. Crijnssen had van de Staten van Zeeland de instructie gekregen om de gehele Wilde Kust te bezetten. Dit kwam er op neer dat Berbice en Essequibo, die beide door de Engelsen overheerst waren, dienden te worden heroverd en daarnaast moest Suriname worden veroverd.²³ Hoewel de Zeeuwen erin slaagden om de Engelsen op de Wilde Kust de loef af te steken, dolven zij in andere territoria het onderspit. Twee jaar eerder was directeur-generaal Peter Stuyvesant genoodzaakt geweest om te capituleren en Nieuw-Amsterdam, het huidige New York, over te dragen aan de Engelsen. In 1667 werd onder admiraal Michiel de Ruyter in de befaamde 'Tocht naar Chatham' aan de Engelsen een genadeklap uitgedeeld. In datzelfde jaar werd de vrede bekrachtigd door het 'Vredestraktaat van Breda', waarin besloten werd dat de veroveringen van vóór 10 mei 1667 in het bezit van de overwinnaar zouden blijven. Suriname en alle andere bezittingen aan de Wilde Kust kwamen in Zeeuwse handen en Nieuw-Nederland werd op zijn beurt Engels bezit. Een ruil die in de ogen van beide partijen niet als onvoordelig werd gezien.²⁴ Echter sneed het mes toch niet aan twee kanten. Nadat vele Engelse planters uit de kolonie waren vertrokken, lukte het de Zeeuwen niet om de plantages te revitaliseren en bleek Suriname voor de Staten van Zeeland een administratieve nachtmerrie. Onmacht leidde ertoe dat zij al snel bereid waren om Suriname van de hand te doen. In 1682 werd Suriname voor f250,000,- door de West-Indische Compagnie (WIC) overgenomen. Voor het spreiden van het financiële risico (en simpelweg omdat de WIC Suriname financieel niet alleen kon dragen) werd er een unieke constructie bedacht. Twee kapitaalkrachtige partners werden gevonden: de stad Amsterdam en de familie van Aerssen van Sommelsdijck. De drie compagnons werden voor elk één derde aandeelhouder in Suriname en voor het beheer werd de Geoctrooieerde Sociëteit van Suriname (SvS) in het leven geroepen.²⁵ Per partij werden er directeuren voor de Sociëteit afgevaardigd die gemiddeld eens in de twee maanden bijeenkwamen in het West-Indisch

²³ G.W. van der Meiden, *Betwist bestuur. Een strijd om de macht in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 1789) 20-22.

²⁴ H. Buddingh', *De geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 2012) 16; Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 22.

²⁵ Van der Meiden, *Betwist bestuur*, 31-40.

Huys te Amsterdam.²⁶ In het octrooi dat de Staten-Generaal aan de Sociëteit had verleend, werd onder andere besloten dat:

‘niemand buyten de Geoctroyeerde Nederlandsche West-Indische Compagnie bevougt is eenige slaven te halen van de custe van Africa, [...] ende uyt dien hoofde de voorszegde West-Indische Compagnie obligeert is de voorszegde colonie van Zuriname van haar gerequireerde slaven te voorsien’.²⁷

Deze eeuwige volmacht op het halen van slaven werd aan de WIC verstrekt mits zij ‘aen de gesejde colonie jaerlijck te [zullen] leveren sodanige aental slaven als aldaer sullen wesen gerequireert’ en deze ‘publyck te [zullen] verkopen’.²⁸ In tegenstelling tot het oostelijk halfroond, waar de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) het volmacht op alle handel genoot, kozen de Staten-Generaal hier kennelijk voor een andere aanpak. Om belangenverstrengeling te voorkomen werd uitdrukkelijk vastgesteld dat de WIC niet aan de goederenhandel tussen Suriname en patria mocht deelnemen. Haar voornaamste plichten lagen op het bevorderen van de welvaart en het verdedigen van de kolonie. Iedere ingezetene van de Republiek en de kolonie had daarentegen vrij spel in de goederenhandel tussen de Republiek en Suriname. In ruil daarvoor genoot de Sociëteit het privilege op het heffen van lastgelden, wat neerkwam op drie gulden per inkomend en uitgaand schip, hoofdgelden en waaggelden. Deze laatste heffing betrof tweeënhalf procent van de waarde van geïmporteerde en geëxporteerde goederen.²⁹ Met name het twaalfde artikel van het octrooi van de Sociëteit legde hierbij een belangrijke beperking op voor de niet-Nederlandse vaart op Suriname:

‘Dat den handel ende vaert op ende van de voorsz[egde] colonie alleen, sal mogen geschieden directelyck uyt en na dese landen, ende dat oock vervolgens alle de vruchten, waren, en gewassen nergens heen, als directelick op dese landen sullen mogen werden gesonden, mitsgaders ook alle behoeften voor de voorsz[egde] colonie requireert, uyt desen landen, ende nergens anders van daen derwaerts werden gebracht’.³⁰

De houding van de Staten-Generaal ten opzichte van de West-Indische handel was in tegenstelling tot de VOC vrij liberaal ingesteld. De houding ten opzichte van niet-Surinaamse

²⁶ Postma, ‘Breaching the mercantile barriers’, 110.

²⁷ J.A. Schiltkamp en J. Th. De Smidt (ed.), *West Indisch plakaatboek. Vol. I Suriname: Plakaten ordonnantiën en andere wetten, uitgevaardigd in Suriname 1667-1816* (Amsterdam 1973) 198-199.

²⁸ W.S. Unger, *III Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel. I. Beknopt overzicht van de Nederlandse slavenhandel in het algemeen* (’s Gravenhage 1956) 156-157; Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 337-338. Voor citaat zie Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 337.

²⁹ Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 337.

³⁰ Fatah-Black, ‘Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname’, 44; Hartsinck, *Beschryving van Guiana*, 636; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 839.

vaart daarentegen alles behalve: een schip werd alleen toegang verleend tot de haven van Paramaribo mits deze in Nederlandse wateren was gebouwd.

Valt het beleid van de Republiek te bestempelen als een mercantilistische politiek? In een mercantilistisch beleid wordt er gestreefd naar een staatkundige eenheid waarbij er een samenwerking bestaat, al dan niet vrijwillig of gedwongen, tussen enerzijds de staat en anderzijds kooplieden en industriële ondernemers. Daarnaast wordt er getracht een gunstige handelsbalans te realiseren ten doeleinde de macht en rijkdom van de staat te vergroten. Hiervoor dient de eigen nijverheid te worden bevorderd om minder afhankelijk te worden van buitenlandse import. Om diezelfde reden wordt er eveneens een permanente protectionistische politiek met tarifaire barrières gevoerd. Wanneer het beleid van de Republiek wordt getoetst aan de hand van deze kenmerken, kan er worden gesteld dat het zeker niet minder mercantilistisch was dan het Franse *système de l'exclusif colonial* of de Engelse *Navigation Acts*.³¹ Al in het Surinaamse octrooi van 1682 wordt het zonneklaar dat deze koloniale politiek met open armen werd aangenomen. De voorwaarde dat koloniale handel moest lopen via schepen uit de Republiek bleef tot ver in de achttiende eeuw gehandhaafd. We zullen zien dat vanuit de Republiek er alles aan werd gedaan om de exclusiviteit op Suriname te behouden en buitenlandse handelaren buiten de deur te houden. Zowel tarifaire als non-tarifaire barrières werden opgelegd om dit doel te doen realiseren, zo zal in de volgende paragrafen blijken. Duidelijk zal worden dat juist inheemse, koloniale goederen vanuit niet-Nederlandse koloniën op flink grote schaal werden aangebracht in Suriname, aangezien restricties alleen gericht waren op afzetproducten van de plantages. Keer op keer bleken regionale connecties, ondanks de beperkende maatregelen, sterker te zijn dan de leer.³² Zoals Postma reeds heeft aangetoond bleek vooral de Noord-Amerikaanse vaart een significante rol te hebben gespeeld in het uitbreiden van het plantagesysteem van Suriname.³³ Dat gold overigens in nog grotere mate voor de andere plantagekoloniën Demerary, Essequibo en Berbice, blijkt uit onderzoek van Oostindie en Van der Oest.³⁴ Wat voor maatregelen er ook werden opgelegd, mercantilistische politiek was nooit voor de volle honderd procent

³¹ J.P. van de Voort, *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel* (proefschrift, Eindhoven 1973) 19-27.

³² Fatah-Black, 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point', 1-16.

³³ Postma, 'Breaching the mercantile barriers', 107-131; Postma, 'Suriname and its Atlantic connections' 297-305.

³⁴ G. Oostindie, '“British capital, industry and perseverance” versus Dutch “old school”?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden. Low Countries Historical Review* 127, Vol. IV (Utrecht 2012) 28-55, aldaar 28-55; E.W. van der Oest 'The forgotten colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814', in: J.M. Postma en V. Enthoven (ed.), *Riches from Atlantic commerce. Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 323-361, aldaar 323-361.

uitvoerbaar of controleerbaar. Grenzen waren vaag en lijken alleen op papier en in de ogen van Europese mogendheden duidelijk zichtbaar te zijn geweest. Met uitzondering van Paramaribo, en Fort Zeelandia in het bijzonder, waren landgrenzen uiterst poreus.³⁵ Zeker ten tijde van oorlog zal blijken hoe inadequaar het mercantilistische systeem was, aangezien op zo'n moment aanvoerlijnen – van de toch al gebrekkige bevoorrading – vanuit de Republiek geheel werden afgesneden.³⁶

In hoeverre er kan worden gesproken over staatkundige eenheid van zowel de Republiek alsmede de overzeese bezittingen is maar de vraag. Doordat sommige steden zoals Amsterdam zich meer hadden toegespitst op goederenhandel en financiering van plantages en Vlissingen en Middelburg juist op slavenhandel, was een eenduidige Atlantische politiek niet altijd even haalbaar.³⁷ Behalve door de gespannen relatie tussen de Staten van Holland en Zeeland, verliep de tenuitvoerlegging van de monopolistische restricties moeizaam door onverenigbare belangen tussen de Republiek en Paramaribo. In de kolonie stond het dagelijkse bestuur onder de hoede van gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck. Op het gebied van wetgevende en rechtsprekende macht werd hij bijgestaan door het Hof van Politie en Criminele Justitie, maar beschikte hierover wel vetorecht. Daarnaast was er in het Surinaamse octrooi bepaald dat er een tweede orgaan opgericht zou worden, het Hof voor Civiele Justitie, en deze trad vanaf 1689 in werking.³⁸ De lokale bestuursfuncties van beide hoven werden belichaamd door de lokale protestantse elite, die totaal geen baat had bij het protectionistische beleid van de Directeuren van de Sociëteit.³⁹ De Sociëteit van Suriname dolf bovendien dubbele inkomsten, ten eerste door kolonisten voor zowel invoer als uitvoer aan de Republiek te binden en ten tweede door hier vervolgens nog eens de genoemde tweeënhalf procent belasting over te heffen. Terwijl dit alleen ten goede kwam aan de Sociëteit, maakte het de kolonisten noch voor import, noch voor export uit waarvandaan een leverancier of afnemer zou komen.

Al ten tijde van de Zeeuwse kolonisator laveerde de gouverneur continu tussen de afweging om enerzijds zijn gezaghebbers tevreden te houden door pogingen vanuit voornamelijk Noord-Amerika en Barbados paal en perk te stellen en anderzijds de lokale Surinaamse elite door handel juist oogluikend toe te staan. Zeker na de ratificatie van het

³⁵ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 39.

³⁶ Van der Voort, *De Westindische plantages*, 21-22; B. Hoonhout, 'De noodzaak van smokkelhandel in Essequibo en Demerary, 1750-1800', *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 32, Vol.II (Amsterdam 2012) 54-73, aldaar 55-57.

³⁷ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 41.

³⁸ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. I Suriname*, viii.

³⁹ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 42-43.

Surinaamse octrooi in 1682 werden er verscheidene rekwesten ingediend door kolonisten, onder andere door de joodse handelaar Samuel Nassy, om regionale handel te liberaliseren.⁴⁰ Vanwege het feit dat deze verzoeken nauwelijks gehoor kregen en pogingen van niet-Nederlandse vaart standhielden, is het plausibel om te veronderstellen dat er naast deze niet-Nederlandse scheepvaart ook illegale handel een cruciale rol speelde in plantage-economie van Suriname. Fatah-Black toont echter in *Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname gedurende de ondergang van de Nederlandse macht op zee, 1780-1795* aan dat de methodiek voor het in kaart brengen van contrabande verre van ontwikkeld is.⁴¹ Dit is overigens niet heel verwonderlijk, daar iets wat heimelijk plaatsvond gewoonlijk niet werd geregistreerd. Zinvoller is het om te kijken hoe er met de niet-Nederlandse vaart werd omgegaan.

⁴⁰ Fatah-Black, 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point', 8-12.

⁴¹ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 38-53.

2. Een stap in de richting van liberalisering, ca. 1700-1753

Gedurende de zeventiende en achttiende eeuw is er een overvloed aan klachten ingediend betreffende de mercantilistische politiek van de Sociëteit. Gouverneur Cornelis Aerssen van Sommelsdijk gaf de Directeuren van de Sociëteit al in 1685 te weten dat de kolonie hulpbehoevend was wat betreft toevoer van levensmiddelen en paarden en dat de leveringen uit de Republiek hiervoor niet toereikend waren.⁴² Naar aanleiding van deze kennisgeving stelden de directeuren een drietal commissie aan om de problemen te examineren. Tevens verzochten zij de Staten-Generaal om te overwegen het octrooi van 1682 te herzien, maar de kwestie werd stilletjes van tafel werd geveegd. Omtrent 1700 laaide de discussie weer op nadat illegitieme buitenlandse handel opnieuw toenam. Herhaaldelijk schreef opvolgend gouverneur Paul van der Veen over het structurele tekort van proviand en de laster die Suriname door de opgelegde restricties onderging. Met name het chronische tekort aan paarden, die onontbeerlijk waren voor het aandrijven van de suikerrietmolens op de plantages, was volgens hem een grote belemmering. Daarnaast was het wegens de lange reisduur ook niet heel efficiënt om paarden vanuit de Republiek aan te voeren.⁴³ Ditmaal kregen de vele verzoeken naar openstelling van de regionale handel wel gehoor vanuit de Republiek. Op 25 april 1704 lieten de Directeuren van de Sociëteit ‘op het ernstig verzoek van planters, kooplieden ende verdere ingezetenen van de voorszegde colonie’ weten dat:

‘Voortaen in de colonie van Zuriname toegelaten ende geadmitteert zullen werden de vreemde vaartuygen met paarden uyt Nieuw Engeland, Nieuw Nederland en de anderen naburige eylanden ende gewesten, ende dat de schippers van alsulcke vaartuygen voor haarselve en met haar scheepen ende ingeladen goederen zullen hebben de vrijheyt met de ingezetenen aldaar te handelen’.⁴⁴

Niet-Nederlandse schepen kregen met dit plakkaat het recht om de havens van Paramaribo aan te doen, mits zij paarden zouden meeleveren. Het plakkaat is een goede weerspiegeling van de werkelijkheid: enerzijds sloten de directeuren een compromis om de ingezetenen van de kolonie tevreden te stellen, anderzijds werden er allerlei beperkingen geclausuleerd om zo veel mogelijk hun eigen belangen te behartigen.⁴⁵ De beperkingen waren driedelig. Regionale handel werd alleen toegestaan ‘doch niet anders als onder dese volgende restrictien’: ten eersten ‘dat deselve vreemde scheepen aldaar niet sullen mogen aanbrengen eenige

⁴² Fatah-Black, ‘Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname’, 45; Postma, ‘Breaching the mercantile barriers’, 114

⁴³ Postma, ‘Breaching the mercantile barriers’, 115-116; Postma, *Suriname and its Atlantic connections*, 301.

⁴⁴ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. I Suriname*, 253; Zie ook appendix I.

⁴⁵ Fatah-Black, ‘Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname’, 45.

Europaanſe manufacturen van gout, ſilver, koper, ſtaal, wolle, zijde of linnen, item geen tarwe, rogge, garſt of haver, noch vleesſch, item geen Ooſt-Indiſche waren ofte ſpecerijen'.⁴⁶ In deze eerſte clausule is de mercantilistische houding alomtegenwoordig, aangezien hiermee niet alleen eigen nijverheid werd beschermd en Suriname tot afzetmarkt werd geforceerd, maar ook rekening werd gehouden met de geprivilegieerde stapelmarktfunctie van Amsterdam en diens handel in de Sont en de Nederlands-Indiſche koloniën. Ten tweede werd nogmaals het ſlavenmonopolie van de West-Indiſche Compagnie benadrukt doordat men niet gedoogde 'de voorszegde vreemde ſcheepen onder wat pretext hetzelve zoude mogen weſen, aan de voorszegde colonie eenige ſlaaf of ſlaven zal of zullen mogen werden gebracht, veelmin aldaar verkogt'. Tenslotte werd ook de in- en uitvoer beperkt doordat 'de voorszegde vreemde vaartuygen alleen vandaar mogen medenemen melassis, Zurinaamſe brandewijn, geſaagt hout als balken, planken en boomſtukken en voorts alle andere waren ende koopmanſchappen uyt de Vereenigde Nederlanden op Zuriname gebracht. [...] Ende laatselijk dat de voorszegde ſcheepen geen zuykeren uyt Zuriname zullen mogen medenemen om die vandaar te vervoeren, werwaarts het ook zoude mogen weſen, als hetwelke aan de Nederlantſe ſcheepen alleen is gepermitteert'.⁴⁷ Echter bleek al snel dat dit plakkaat niet waterdicht was en dat de Noord-Amerikanen ondanks de opgelegde restricties een maas in de wet hadden gevonden. Hoewel er in 1704 alleen een verbod was opgelegd op de uitvoer van ſuiker, was het in de ogen van de Sociëteit 'onweederspreekelijk verboden' om ook andere plantageproducten uit te voeren. 'Soo is 't dat wij in ervaringe gekoomen [zijn] dat ſulkxs bij sommige in een verkeerde ſin genomen werd', naar alle waarschijnlijkheid omdat tijdens het vervaardigen van het plakkaat andere plantageproducten nog niet van groot belang waren. Om de regelgeving aan te ſcherpen werd er in 1736 een plakkaatwijziging vervaardigd, waarin men beſloot te 'ſtatueeren en ordonneeren, [...] dat geen van de voorszegde geadmitteerde vreemde vaartuygen voortaan enige producten, hetsij ſuyker, coffy, cacou, cattoen, indigo off anders, van wat qualiteyt off benaminge deselve zouden mogen ſijn, uyt deese colonie ſullen mogen voeren', behalve de in 1704 geſpecificeerde uitzonderingen.⁴⁸ Het gedogen van de regionale handel fungeerde tevens als nieuwe bron van inkomsten voor de Sociëteit van Suriname. Naast de gebruikelijke tweeënhalve procent op de goederen van inkomende en uitgaande ſcheepen vanuit de Republiek kon de Sociëteit hierop 'vijf ten hondert van de rechte waarde

⁴⁶ Schiltkamp, *West Indiſch plakkaatboek. Vol. I Suriname*, 253.

⁴⁷ *Ibidem*, 254.

⁴⁸ *Ibidem*, 424-425.

van dezelve goederen' innen.⁴⁹ Ondanks alle belemmeringen is er na het decreet van 1704 een geleidelijke intensivering van trans-Atlantische uitwisseling zichtbaar. Volgens het aantal gedocumenteerde schepen deden er gedurende de periode 1682-1704 in totaal 181 Noord-Amerikaanse schepen de havens van Paramaribo aan, wat neer kwam op grofweg acht schepen per jaar. In de jaren 1710-1719 nam dit aantal toe tot 243 schepen, oftewel gemiddeld zo'n vierentwintig schepen per jaar. In de daaropvolgende decennia is een verdubbeling waarneembaar en zou het aantal Noord-Amerikaanse schepen het aantal Nederlandse overstijgen (zie appendix V).⁵⁰

Overigens bleken de opgelegde belemmeringen van de Republiek geen uitzondering. In de ogen van de Britten was Amerikaanse handel met Suriname een gevoelig onderwerp. De *Navigation Acts* die al in 1651 werden uitgeroepen, zijn hier het bewijs van. Een kleine eeuw later voerde het Britse parlement in 1733 de *Molasses Act* in, wat een *sixpence duty* op de import van melasse impliceerde. Echter werd deze massaal omzeild en daarom in 1764 werd deze vervangen door de *Sugar Act*. Belasting werd hiermee verlaagd tot een *threepence duty*, maar leidde tot weinig enthousiaste reacties. Dit moet worden gezien in het kader van de reeks belastingopleggingen zoals de *Stamp Act* en *Townshend Acts*, die relatie tussen de kolonisten en het Britse parlement in de prelude naar de Amerikaanse revolutie nauwelijks te goede brachten.⁵¹

In de jaren daarop bleef het bij de Staten-Generaal echter klachten regenen betreffende het Nederlandse mercantilistische beleid. Deze klachten vonden hun oorsprong niet alleen in de kolonie, maar ook in de Republiek en waren voornamelijk gekeerd tegen op het slavenmonopolie van de West-Indische Compagnie. Aan de verplichting om jaarlijks 2.500 slaven in Suriname te leveren, heeft de WIC zich namelijk weinig gelegen laten liggen.⁵² Den Heijer toonde aan dat deze tekortkoming niet aan de scheepscapaciteit is te wijten maar aan de keuze van de Heeren X, het centrale bestuur van de WIC. Zij kozen er doelbewust voor om jaarlijks een beperkt aantal slaven te importeren, opdat zowel de vraag als de verkoopprijs op een kunstmatig hoog peil kon worden gehouden.⁵³ Doordat de opgelegde quota van de WIC slechts zelden werden gerealiseerd, nam concurrentie in de loop van tijd toe. In de koloniën deed men hun beklag over het tekort aan slaven, wat ondernemers in de Republiek stimuleerde tot het zoeken naar alternatieven. Al in de vroege zeventiende eeuw werden er

⁴⁹ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. I Suriname*, 255.

⁵⁰ Postma Suriname-North America Data Collection (PSNADC); Zie ook appendix I.

⁵¹ Hedges, *The Browns of Providence plantations*, 31 en 200-239; Postma 'Breaching the mercantile barriers', 128.

⁵² Unger, *Bijdrage tot de geschiedenis*, 157.

⁵³ Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 338.

talloze particuliere ondernemingen op touw gezet om op illegitieme wijze slaven te halen op de kust van West-Afrika. Deze ‘lorredraaijers’ bestonden voornamelijk uit Zeeuwse maar ook Hollandse handelaren en reden heimelijk schepen uit om het octrooi van de WIC te ontduiken. Paesie heeft aangetoond dat illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika al sinds de oprichting van de Tweede West-Indische Compagnie in 1674 op grote schaal plaatsvond. Hij beraamde het aantal aangevoerde slaven onder het octrooi van de WIC gedurende de periode 1674-1730 op 167.479 slaven. Lorrendraaijers zouden daarnaast in diezelfde periode goed zijn geweest voor het leveren van één kwart van het aandeel, oftewel zo’n 60.000 slaven.⁵⁴ Hiermee toonde Paesie aan dat historici tot dusver de rol van de handelscompagnieën met betrekking tot de slavenhandel hebben overschat en aan de cruciale rol van deze smokkelschepen zijn voorbijgegaan. De rol van de particuliere vaart wordt overigens onderschreven door Antunes en Ribeiro da Silva, die constateerden dat ook het aandeel particuliere vaart onder het octrooi van de Eerste West-Indische Compagnie (1621-1674) een stuk groter was dan men dacht.⁵⁵

Met deze lorredraaijerij werd een poging ondernomen om onder het juk van de WIC vandaan te komen. Vanaf de achttiende eeuw gingen deze ondernemingen gepaard met oppositie vanuit voornamelijk Zeeland. In 1730 werd na flink wat getouwtrek tussen de Amsterdammers en de Zeeuwen besloten om het octrooi van de WIC te verlengen, mits deze grondig zou worden herzien. Behelst werd dat de aanvoer van slaven in de West-Indische eilanden tegen betaling van zogenaamde recognitiegelden zou worden vrijgegeven aan iedere ingezetene van de republiek. De koloniën op de Wilde Kust – Suriname, Berbice en Essequibo – en een kuststrook van zestig kilometer ter weerszijden van fort Elmina aan de Goudkust, bleven onder het monopolie van de WIC. Daarnaast moest de WIC blijven voldoen aan haar verplichting om jaarlijks 2.500 slaven in Suriname te leveren. Mocht zij daarin tekortschieten, zouden er vrijbrieven aan particulieren worden verstrekt. In 1734 werd in een ‘Naader Reglement’ ook de zestig kilometerzone opengesteld voor particulieren. Hoewel de Compagnie aanvankelijk bereid was om de exclusiviteit op Suriname koste wat kost te verdedigen, werd er in 1738 vrij abrupt besloten om het monopolie van de hand te doen en de slavenmarkt geheel te openen voor particulieren.⁵⁶ Na de liberalisering van de slavenhandel is

⁵⁴ R. Paesie, ‘Van monopolie naar vrijhandel. De illegale slavenhandel tijdens het octrooi van de Tweede West-Indische Compagnie, 1674-1730’, *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis*, Vol. II (Amsterdam 2009) 103-121, aldaar 108-118.

⁵⁵ C. Antunes en F. Ribeiro da Silva, ‘Amsterdam merchants in the slave trade and African commerce, 1580s-1670-s’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 9, Vol. IV (Amsterdam 2012) 3-30, aldaar 7-8.

⁵⁶ P.C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam en Antwerpen 2000) 63-64; Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 299-354.

er een significante toename van slavenleveranties op te merken. Onder de exclusiviteit van de WIC zijn er gedurende de periode 1668-1739 gemiddeld 953 slaven per jaar opgebracht; na de liberalisering verscheepten particulieren en WIC tezamen zo'n 1.856 slaven per jaar naar Suriname (zie appendix VI).⁵⁷ Overigens is het aandeel van de particuliere vaart in de eerste tien jaar na de afbraak van het monopolie wel veel kleiner dan Postma heeft beraamd. Den Heijer berekende het aantal slaven naar Suriname gedurende de jaren 1730-1740 op zo'n 2.500 stuks, wat ongeveer één tiende uitmaakt van de berekeningen van Postma.⁵⁸

⁵⁷ Postma, 'Suriname and its Atlantic connections', 306.

⁵⁸ Den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 361.

3. Revitalisering van het mercantilisme, ca. 1753-1775

Door de liberalisering van de slavenhandel werden plantage-eigenaren van de West-Indische koloniën geconfronteerd met een nieuw probleem. De plantage-economie was namelijk zeer kapitaalintensief en het leeuwendeel van de eigenaren was niet in staat om zelf een dusdanig kapitaal op te brengen voor grote investeringen. Daarom waren eigenaren vaak afhankelijk van kredietverlening van derden en vonden hun heil voornamelijk bij Amsterdamse kooplieden, die aldaar als een soort commissionair fungeerden. Als wederdienst werden plantageoogsten direct naar de kooplieden verscheept en geconsigneerd om onder een commissieloon te worden verkocht. Echter bleken de opbrengsten op de lange duur niet toereikend te zijn om de uitgaven te dekken. Zeker nadat de WIC de slavenaanvoer overliet aan particuliere ondernemers, ontstond er een enorme vraag naar privaat krediet voor het bekostigen van de slaven. Slavenaankopen omvatten vaak meer dan de helft van deze ‘investeringen’ in een plantage, daar men de tot slaaf gemaakten net als de veestapel tot roerende goederen werden beschouwd.⁵⁹ Deze vraag werd nog eens versterkt doordat het plantageareaal van Suriname en het naburige Berbice in de eerste helft van de achttiende eeuw significant toe was genomen. Waar Suriname bijvoorbeeld in 1713 in totaal 171 plantages telde, was dit aantal in circa 1750 toegenomen tot 366 plantages.⁶⁰ Overigens toonden Essequibo en Demerary daarentegen in de eerste helft van de achttiende eeuw weinig progressie. Hier kwam pas verandering na onder het aantreden van gouverneur Laurens Storm van 's Gravensande (1704-1775) in 1743, die de economie van de twee koloniën tot bloei bracht door voornamelijk Brits kapitaal aan te trekken door het verschaffen van gratis gronden en het verlenen van tien jaar ontheffing op grondbelasting. Met name Demerary bleek uitzonderlijk vruchtbaar te zijn en haalde in de loop van de achttiende eeuw haar buurkoloniën Essequibo en Berbice in.⁶¹

Om het investeringsklimaat in de West-Indische koloniën aantrekkelijk te maken, werd er in 1753 door de Amsterdamse burgemeester Willem Gideon Deutz (1697-1757) een ingenieus concept bedacht. Deutz ontwikkelde de ‘negotiatie’, een soort vennootschap waarin iedereen die daartoe in staat was zijn vermogen kon beleggen in obligaties ter grootte van f1,000,-. Deze obligaties werden gebundeld tot negotiatiefondsen waaruit hypothecaire leningen werden gefourneerd aan verschillende plantages op de Wilde Kust, de Caribische eilanden, en opmerkelijk genoeg ook in de Deens-Amerikaanse eilanden (St. Croix, St. Thomas en St.

⁵⁹ Van de Voort, *De Westindische plantages*, 83-89.

⁶⁰ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 438.

⁶¹ Oostindie, ‘British capital’, 35-38.

John).⁶² Met deze leningen konden onder andere slaven worden aangekocht, nieuwe gronden worden ontgonnen en gebouwen worden aangelegd. Plantage-eigenaren die deelnamen aan de negotiatie werden verplicht om alle producten aan het negotiatiefonds te consigneren, die ze voor twee procent commissieloon in de Republiek verkocht. Deutz' initiatief vond razendsnel navolging en zeker in de jaren 1765 tot 1770 ontstond er een heuse negotiatie *boom*. De relatief hoge interest van gemiddeld vijf à zes procent was de voornaamste aanleiding voor kooplieden om andere handelshuizen op te richten. Talloze firma's zoals Lever & De Bruine, Abraham ter Borch & Zoonen en Harman van de Poll & Compagnie construeerden op eender wijze negotiaties ter bevordering van het verschaffen van leningen aan plantage-eigenaren.⁶³ De grootte van de negotiaties was tamelijk gevarieerd, blijkt uit Van de Voorts dissertatie *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel*. Getallen lopen namelijk in de extremen: zo werd Deutz' negotiatie volgens oprichtingsplan begroot op f1,000,000,-, maar door het enorme aantal geïnteresseerden uitgebreid naar f3,756,000,-. Anderzijds zijn er ook allerhande kleine fondsen opgericht van bijvoorbeeld f12,000,- die zich naar waarschijnlijk hebben beperkt tot het financieren van slechts één plantage.⁶⁴ Hoewel Van de Voorts proefschrift ons een aardige indruk geeft over het investeringsklimaat in de West-Indische plantages, zijn de gegevens over de desbetreffende negotiaties achterhaald en kwantitatief gezien incompleet. Waar de totale waarde van de negotiaties op Suriname door Van de Voort op zesendertig miljoen gulden werd geschat, wijzen steekproeven in het Notarieel Archief van het Stadsarchief Amsterdam uit dat er mogelijk veel omvangrijker was. Derhalve is verder onderzoek zonder twijfel noodzakelijk.⁶⁵

Hoogtij van het negotiatiesysteem was echter van korte duur. Tot voor kort werd de ondergang van het Surinaamse plantagesysteem door historici verweten aan de Amsterdamse beurskrach van 1772-1773. Niet alleen Van de Voort maar ook Emmer en Van Lier verklaarden het debacle van de negotiaties aan de hand van deze crisis.⁶⁶ Van Stipriaan laat echter zien dat het wegwijnen van de negotiaties door totaal andere factoren werd veroorzaakt. Allereerst begon de crisis niet in de Republiek maar in Londen met het

⁶² Van de Voort, *De Westindische plantages*, 106.

⁶³ Ibidem, 89-98.

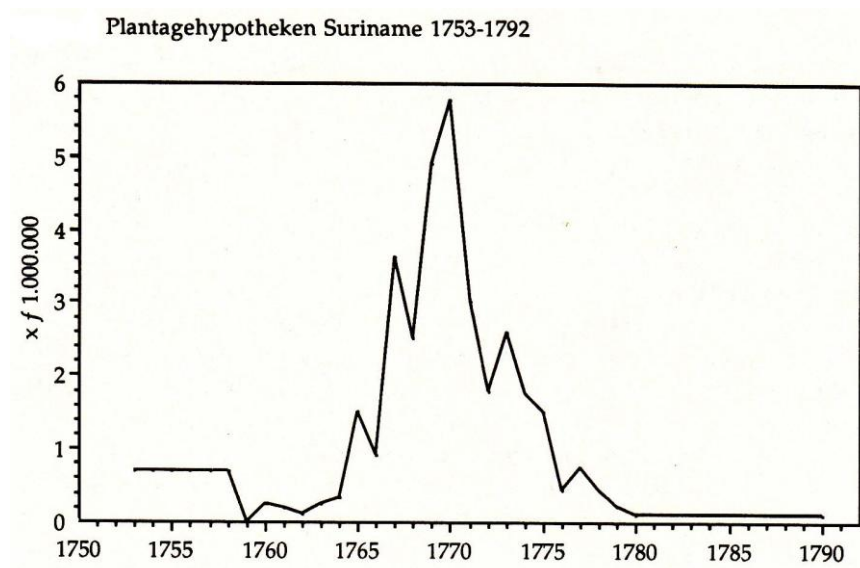
⁶⁴ Ibidem, 269-323.

⁶⁵ Momenteel wordt hier onderzoek naar gedaan door P. Koudijs en A. De Jong; Van de Voort, *De Westindische plantages*, 265.

⁶⁶ A. van Stipriaan, 'Debunking debts. Image and reality of a colonial crisis: Suriname at the end of the 18th century', *Itinerario* 19, Vol. I (Leiden 1995) 69-84, aldaar 69-84; Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 215-219; Zie ook: Van de Voort, *De Westindische plantages*; P.C. Emmer, 'Suiker, goud en Slaven. De Republiek in West-Afrika en West-Indië, 1674-1800' in E. van den Boogaart (ed), *Overzee. Nederlandse koloniale geschiedenis, 1590-1975* (Haarlem en Bussum 1982); R.A.J. van Lier, *Frontier society. A social analysis of the history of Surinam* (Den Haag 1971).

faillissement van het Britse Neale & Co., waarna bankroet in december 1772 oversloeg op het Nederlandse bankiershuis Clifford & Zn. Deze laatstgenoemde had ironisch genoeg totaal geen belangen had in de koloniën.⁶⁷ Daarnaast blijkt uit figuur I dat het absolute hoogtepunt van de negotiatie-uitgiften in 1770 was bereikt en dat het aantal nieuwe hypotheekverstrekkingen al vanaf 1771 afnam. Volgens Van Stipriaan is dit te wijten aan een misoogst in 1770 en niet aan een crisis die simpelweg pas twee jaar later plaatsvond. In tegenstelling, in de crisisjaren is er zelfs een kleine toename te constateren.

Figuur I

Bron: Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 216.

De onbestendigheid van de negotiaties kwam pas ver in de nadagen van de economische crisis aan het licht, ongeveer tussen 1776 en 1779, tien jaar na dato van het verstrekken van het gros van de hypotheekleningen. Over het algemeen dienden plantage-eigenaren in de eerste tien jaar alleen de vastgestelde interest af te lossen en pas in de daaropvolgende tien jaren de gehele lening af te lossen. Dat betekende dat de meeste plantage-eigenaren tussen 1776 en 1779 zouden moeten aanvangen met het aflossen van hun hypotheek. In sommige gevallen bleken zij echter niet eens in staat om de interest af te betalen, laat staan de gehele lening af te lossen.⁶⁸ De broosheid van het negotatiesysteem is grotendeels te wijten aan het feit dat kredietverstrekkingen werden bepaald aan de hand van vijf achtste van de gepriceerde waarde van een plantage. Beter zou zijn geweest om het verleende bedrag conform te maken aan de productiecapaciteit en de gemiddelde marktprijzen. Hertaxaties vonden namelijk op frequente

⁶⁷ Van Stipriaan 'Debunking debts', 70; Van de Voort, *De Westindische plantages*, 153.

⁶⁸ Van de Voort, *De Westindische plantages*, 114.

basis plaats, met het gevolg dat er veel hogere hypotheeken werden verstrekt dan plantages in werkelijkheid waard waren.⁶⁹ Deze zwakte van de negotiaties wordt onderschreven door Hoonhout. Hoonhout schrijft het falen niet alleen toe aan het continue overwaarden van plantages, maar ook aan het veelvuldige voordoen van Ponzi-fraude, een procedure waarbij uitbetalingen deels werden gefinancierd door inleg van nieuwe investeerders.⁷⁰ In *The crisis of subprime plantation mortgages in the Dutch West Indies, 1750-1775* associeert hij de falende negotiaties van vroegmodern Suriname bovendien met de *Subprime* hypotheekcrisis van de eenentwintigste eeuw.⁷¹ Deze vergelijking is weliswaar als anachronistisch te bestempelen, maar er huist toch een kern van waarheid in. In beide gevallen werden rommelhypotheeken verschaft waarbij onroerende goederen werden overgewaardeerd en eigenaren door een economische *bubble* achterbleven met een hogere hypotheekschuld dan de reële waarde van hun bezit.

Toen de mankementen van de negotiaties aan het licht kwamen, was echter het kwaad al geschied. De hoog opgelopen schulden van plantage-eigenaren leidde tot genoodzaakte executieverkopen en sequestraties, gerechtelijke beslagleggingen. Ook in de Republiek waren de gevolgen voelbaar gezien de reeks faillissementen van handelshuizen zoals Abraham ter Borch & Zonen en Hermaal & Van den Bosch.⁷² De meeste plantage-eigenaren werden gedwongen om hun plantages direct te verkopen aan een negotiatiefonds. De fondsen verplichtten dat alle producten van de plantages voor hun rekening naar de Republiek zouden worden verscheept. Om te voorkomen dat oogsten niet elders zouden belanden, werden er zelfs speciale procuraties verleent om hier toezicht over te houden. Zo constitueerde Pieter Rijdenius van het handelshuis Pieter Rijdenius & Zoon de heer Jan Hendrik Sieffard:

‘specialyk om een wakent oog en toezigt te houden op de plantagien Marienburg en Nieuw Kuilenburg [...] en wel voornamentlyk op de afvoeringe der producten van dezelve plantagien [...] en zo veel hem mogelijk is zorg te draagen dat alle de producten van dezelve plantagien aan zijn comparants comptoir werden geconsigneerd en afgezonden. [...] En also datelyk te beletten en voor te komen dat geene van die producten aan andere werden geconsigneerd en afgesonden en ook niet in de colonie werden verkocht of aan andere getransporteerd of op eenigerhande wyze hoegenaamt werden veralieneerd of gediverteerd’.⁷³

⁶⁹ Van Stipriaan, ‘Debunking debts’, 76-80.

⁷⁰ B. Hoonhout, *Subprime plantation mortgages in Suriname, Essequibo and Demerara, 1750-1800. On manias, Ponzi processes and illegal trade in the Dutch negotiatie system* (ongepubliceerde MA-scriptie *History of the European expansion and globalisation*, Leiden 2012).

⁷¹ B. Hoonhout, ‘The crisis of the subprime plantation mortgages in the Dutch West Indies, 1750-1770’, *Leidschrift* 28, Vol. II (Amsterdam 2012) 54-73, aldaar 54-73.

⁷² Van de Voort, *De Westindische plantages*, 153-160.

⁷³ Notarieel archief van I. Pool, Stadsarchief Amsterdam (SAA), Notarieel Archief (NA), inv. nr. 12732 f.151.

De consignatie van de plantageproductie aan belanghebbenden in de Republiek is sinds de introductie van de negotiaties zodoende hetzelfde gebleven. Logischerwijs is er een intensivering van de Nederlandse scheepsvaart vanaf 1753 tot in de late jaren 1770 en een duidelijke krimp in het aandeel van de Engelse vaart (zie appendix V).⁷⁴

⁷⁴ Fatah-Black, *Suriname and the Atlantic world*, 247; Fatah-Black 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point', 13-15.

4. De opening van een liberale markt, ca. 1775-1800

4.1 Geertruidenberg: een kijkje op een laat achttiende-eeuwse plantage

Om de positie van Suriname in de achttiende-eeuwse samenleving te kunnen plaatsen moet er verder worden gekeken dan alleen naar de relatie tussen de Republiek en Suriname binnen de Atlantische wereld, zoals tot dusver is gedaan. Het is immers net zo belangrijk om te kijken naar Paramaribo en diens achterlanden. Juist deze regionale benadering kan ons inzichten leveren in wat voor mate belanghebbende op de plantage gebonden waren aan Paramaribo en de Republiek. Om de brug naar de perifere sferen te slaan is er gebruik gemaakt van de overgeleverde brieven van de eerder genoemde Jan Gerhard Dolre (1750-1822). De verzameling brieven die bewaard is gebleven, omvat de periode van 1771 tot 1782 en geeft ons een uitstekend beeld over de relatie en netwerken tussen plantage, Paramaribo en patria.

Gedurende dit tijdsbestek weten we dat Dolre plantagedirecteur is geweest van op zijn minst vier plantages. Respectievelijk bekleedde hij deze functie op de plantage Nieuw Acconoribo aan de Cotticarivier (van januari 1771 tot juni 1777), Halle in Saxen aan de Wayamoekreek (van september 1777 tot juni 1778) en Geertruidenberg aan de Commewijnerivier (van augustus 1778 tot juli 1782).⁷⁵ Tevens heeft hij de directie van de koffieplantage Barbados aan de Warapperkreek onder zijn verantwoording gehad, waarvan in ieder geval het jaar 1773 met zekerheid is vast te stellen.⁷⁶ Ongeveer driekwart van de briefwisselingen betreft zijn directeurschap op de plantage Geertruidenberg. Logischerwijs zijn deze brieven het meest interessant om ons inzichten te geven, daarom zal in deze *casestudy* hier voornamelijk naar worden gekeken. Ook na zijn ambt op Geertruidenberg blijft Dolre plantagedirecteur, zo blijkt uit de *Surinaamsche Staatskundige Almanach* van de jaren 1793 en 1796. In 1793 was hij directeur van de koffieplantage Amsterdam en van de koffie- en katoenplantage Ongegunt. Bovendien wist hij carrière te maken door samen met een zekere W.A. Ommeren de administratie van beide plantages onderhanden te nemen. Voorts bekleedde hij in 1796 het directeurschap van de koffieplantage Welgeleden.⁷⁷ Daarna verdween Dolre helaas voor een korte periode uit ons beeld. In 1805 dook hij weer op – ditmaal in procuratie in het notarieel archief van het Stadsarchief Amsterdam, waarin hij door ene Laurens Wetzler werd gemachtigd om tezamen met Paulus François Roos de

⁷⁵ S. Muurling, ‘“Dolre doe dog het hout en planke soo wat aan Gertruidenberg”’. Een inblik in het leven van plantagedirecteur Jan Gerhard Dolre tussen 1778-1782’, in E. van der Doe, P. Moree en D.J. Tang (ed.), *Sailing Letters Journaal V. Buitgemaakt en teruggevonden. Nederlandse brieven en scheepspapieren in Engels archief* (Zutphen 2013) 122-130, aldaar, 122.

⁷⁶ Gekaapte brieven. Digitale briefnummers: 8155, 7101.

⁷⁷ C. Brouwn, *Surinaamsche Staatskundige Almanach voor den jaare 1793* (Paramaribo 1793); C. Brouwn, *Surinaamsche Staatskundige Almanach voor den jaare 1796* (Paramaribo 1796).

administratie van de plantage De Vier Gezusters te verzorgen.⁷⁸ Laatstgenoemde is overigens een bekende achttiende-eeuwse dichter, wiens werk ‘Schets van het plantaadjeleven’ een indrukwekkend beeld achterlaat over zijn eigen directeurschap op de plantage De Jonge Bykorf.⁷⁹ Daarnaast blijkt uit de *Surinaamsche Almanach* van 1820 dat Dolre in ieder geval tot twee jaar voor zijn dood zijn tijd heeft weten te slijten als ‘kapitein’ bij het heemraadschap, de lokale burgerwacht, van de Beneden-Commewijne.⁸⁰ Dat Dolre in een bestek van één kwart eeuw zoveel directieposten heeft bekleed, is overigens geen ongebruikelijke gang van zaken. Van Stipriaan heeft in een steekproef aangetoond dat plantagedirecteurs gemiddeld vijfenhalf jaar op dezelfde post zetelden.⁸¹

Zoals reeds eerder geconstateerd, ging het eigendom van plantages vanaf halverwege de jaren 1770 van plantage-eigenaar over op Nederlands crediteuren, wiens belangen verenigd werden in negotiatiefondsen. Sindsdien was absenteïsme een veelvuldig voorkomend verschijnsel: halverwege de jaren 1790 had namelijk tweederde van de plantages een absente eigenaar.⁸² De nieuwe, in de Republiek gezetelde beheerders stelden in Paramaribo administrateurs aan voor het feitelijke beheer en de zaakwaarneming. Zo ontstond er een nieuwe schakel tussen enerzijds de vaak onervaren, nieuwbakken eigenaren – de negotiatiedirectie – en de plantagedirectie anderzijds. Hoewel er vóór die periode al talloze administrateurs in dienst bleken te zijn geweest van plantage-eigenaren, nam deze pas halverwege de jaren 1770 significant toe.⁸³ Deze ‘stilzwijgende onteigening’, zoals Oostindie het voor de plantages Roosenburg en Mon Bijou bestempelde, gold voor vele plantages.⁸⁴

In tegenstelling tot het administrateurschap ging het directeurschap al een langere tijd mee. Een plantagedirecteur kon worden beschouwd als de plaatsvervanger van de plantage-eigenaar. Wanneer een eigenaar resideerde in Paramaribo, de Republiek óf zijn verblijf afwisselde tussen stad en land, werd voor het dagelijkse reilen en zeilen een plantagedirecteur aangesteld.⁸⁵ Overigens kan zowel de eigenaar als directeur worden aangeduid als ‘planter’, maar gemakshalve hanteren we voor deze studie de term alleen indien het om het directeurschap gaat, aangezien hier de nadruk op ligt. Hiërarchisch gezien was de planter de hoogste persoon op de plantage en daarmee verantwoordelijk voor het bestuur en de

⁷⁸ Notarieel Archief van J.H. Zilver, SAA, NA, inv. nr. 17341 f.312.

⁷⁹ B. Paasman, ‘Leven als een vorst. De planter-directeur in de literatuur over Suriname’, *Kruispunt* 161 (Brugge 1995) 386-406, aldaar 394.

⁸⁰ Muurling, ‘Dolre doe dog het hout’, 123.

⁸¹ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 285.

⁸² Ibidem, 294.

⁸³ Ibidem, 293-295.

⁸⁴ Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 310-328.

⁸⁵ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 285; Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 78-79.

zaakwaarneming van diezelfde plantage. De daadwerkelijke leiding werd echter vaak uitbesteed aan opzichters zoals de westerse ‘blankofficier’ en de inheemse ‘bastiaan’. Zij hielden de gehele dag een toezicht oog op alle werkzaamheden en deden hierover verslag aan de directeur. Wel bleef de planter altijd direct aansprakelijk voor het uitgevoerde beleid en moest op zijn minst eens per maand rekening en verantwoording afleggen.⁸⁶ Op deze zogenaamde ‘maendelijkse leijsten’ werd de balans opgemaakt van de inkomsten en uitgaven per plantage en werd er verslag gedaan van de gepleegde werkzaamheden van de desbetreffende maand. Hoewel de verantwoording aanvankelijk rechtstreeks werd afgelegd aan de plantage-eigenaren, werd door de transactie naar het rechtstreekse beheer onder de negotiatiedirectie, deze controlefunctie overgeheveld naar de administrateurs.

Ook Dolre werd onder het toezicht van administrateurs geplaatst. Sinds zijn aanstelling op Geertruidenberg in 1778 vervulden de heren Pieter Berkhoff en Jacob Conrad Friedlieb de Rühle von Lilienstern deze functie.⁸⁷ Laatstgenoemde was tevens eigenaar van de helft van de plantages Corisane en Oud en Nieuw Belair, beide gesitueerd aan de Parakreek.⁸⁸ Nadat de Rühle in circa juni 1779 kwam te overlijden, verving Johan Frederik Andrée hem als medeadministrateur op Geertruidenberg.⁸⁹

Dolres directeurschap moet geplaatst worden binnen het kader van het absentisme. Muurling vermoedt zelfs dat de plantage al vanaf de oprichting van een afstand beheerd werd.⁹⁰ Echter heeft zij het niet altijd bij het rechte eind. Volgens haar was Geertruidenberg in 1745 door Dingman Broen opgericht en vernoemd naar zijn vrouw Geertruida Nobel. Broen heeft nooit in Suriname gewoond en binnen twee jaar naar aankoop overleed hij en werd de plantage door zijn weduwe overgenomen. Na het overlijden van Geertruida werd de plantage respectievelijk overgenomen door J.C. van de Broek, weduwe van J.F. Bachman, van 1767 tot 1778 en door B. Muilman en zijn vrouw Magdalena Johanna de Hoy in 1793.⁹¹ Hoewel er weldegelijk sprake was van vroegtijdig absentisme, wijzen notariële akten op incorrectheid van de chronologie van het plantage-eigenaarschap. Een prisatie van Geertruidenberg wijst uit dat de plantage tot 1757 in het bezit was van wijlen Anna Maria Swart, weduwe van Nicolaas Salink, en in datzelfde jaar werd overgedragen aan de ‘eenigste en universeele erfgenaam’ Jan

⁸⁶ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 276-286.

⁸⁷ Gekaapte Brieven, dit wordt voor het eerst zichtbaar in de brieven: 7544, 7581.

⁸⁸ Notarieel Archief van I. Pool, SAA, NA, inv. nr. 12725 f.150; 12726 f.50; 12736 f.134; 12744 f.16.

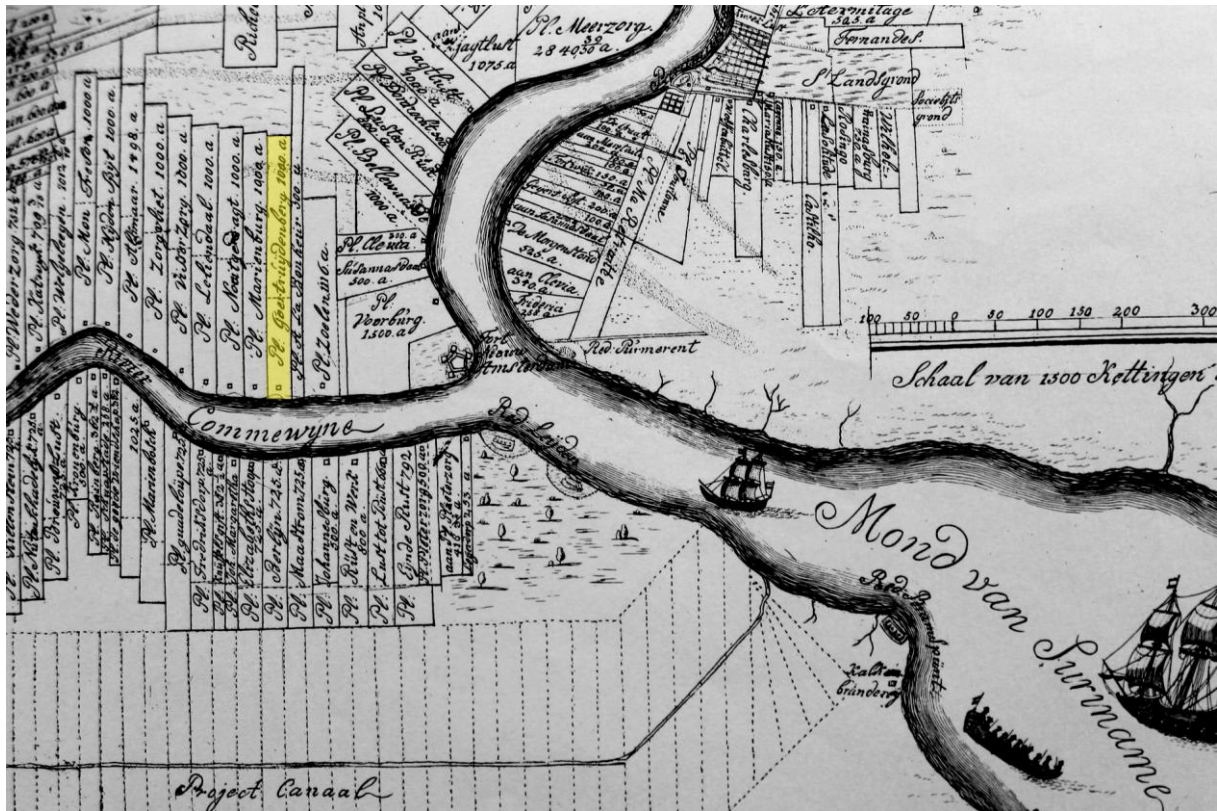
⁸⁹ Gekaapte Brieven, 7581, 7551, 7818; Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1793*.

⁹⁰ Muurling, ‘Dolre doe dog het hout’, 124.

⁹¹ *Ibidem*, 124.

Frederik Bachman.⁹² Voorts blijkt dat Magdalena Johanna de Hoy al in 1774 eigenaresse van de plantage te zijn, wat suggereert dat haar man, wijlen Bartolomeus Muilman, de plantage al langer in het bezit had.⁹³ Geertruidenberg blijft overigens nog tot in ieder geval 1798 in het bezit van weduwe Muilman en tot 1846 in de handen van diens erven.⁹⁴

Figuur II. Kaart van plantages

Bron: NA, GEO F760, Handbibliotheek. Koeman, C. (ed.), *Links with the Past. Facsimile-uitgave van oude kaarten van Suriname* (Amsterdam 1973), losse kaart no. 15.

4.2 Het laatste woord komt uit Paramaribo

De correspondentie tussen Dolre en diens administrateurs laat een gespannen indruk achter. Wat allereerst opvalt is het verscheidene aantal keren dat hij door Berkhoff en Andrée wordt berispt wegens fouten of manco's op de maandopgaven. Meerdere malen lieten de heren administrateurs weten dat 'de maandelijke leijsten [...] niet accoord zijn; doe dan Uw

⁹² Inventarissen en prisaties/taxaties (januari – juli 1757), Nationaal Archief (NA), Suriname: Oud Notarieel Archief (SONA), inv. nr. 201, p. 198-211.

⁹³ 'Judicieele akten'. Akten van boedelverzegeling, boedelontzegeling, hypotheaire schuldverbintenis, borgtocht, acquit enc. (juli – december 1774), NA, SONA, inv. nr. 376, p. 61-70.

⁹⁴ Departement Paramaribo der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, *Surinaamsche Almanak voor het jaar 1846* (z.p. 1845); W.W. Beeldsnyder, *Surinaamsche Almanach op het jaar onzes heere Jesu Christi. Anno 1798* (Paramaribo 1798); Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1793*; Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1796*.

E[dele] best die accoord te maaken. Waaraan het manqueert sal Uw E[dele] weeten.⁹⁵ Dolre diende deze lijsten ‘heel distinct [te] maaken, [...] terweijlen de Eijgenaresse in Holland het zo gewend is, en ook zo verlangt.’⁹⁶ Overigens was Magdalena Johanna de Hoy op haar beurt ook verplicht om zich te verantwoorden omdat zij, net zoals de grote meerderheid van alle laat achttiende-eeuwse eigenaren, gebonden was aan een negotiatiedirectie. Op 3 mei 1774 werd haar plantage namelijk verhypothekerd voor de som van f150,000,-. Deze hypotheek werd verstrekt door de heren Anthony van Heemert en Gerrit Baerlman, kooplieden te Amsterdam en negotiërende onder de firma van Van Heemert & Baerlman. Het betalingstermijn werd vastgesteld op achttien jaar, net iets korter dan gemiddeld, en voor een interest van viereneenhalf procent. Ook De Hoy diende de geproduceerde plantage producten aan haar kredietverstrekkers te consigneren en toe te zenden. Bovendien moest zij alle ‘noodwendigheeden en behoefkens’ van de plantage laten aan de kredietverstrekkers overlaten.⁹⁷ Omdat de eigenaresse eveneens was gebonden aan derden, werd er door de administrateurs menigmaal een beroep gedaan op de autoriteit van de eigenaresse. Zo schrijft G.A. Kermass, een in Paramaribo gevestigde kruidenier, uit machtiging van Berkhoff en Andree:

‘Uyt ordre van de Edele Agtbaare Heeren P[iete]r Berkhoff & J.F. Andréé hebben de eere Uw E[dele] deese toe te zenden benefens de maandelijxse lijsten van de gepasseerde maand weeder terug. Alsoo hun Ed[ele] deselve niet willen accepteren, vermits de expresse ordre van mevrouw de Eijgenaresse gelijk Uw E[dele] bewust is, luyt, dat deselve in dier voegen moet gemaakt worden, zooals de voorschrift, aan Uw E[dele] bij desselfs hier zijn heb ter hande gesteld.’⁹⁸

Kermass werd opgedragen om Dolre te wijzen op zijn verplichting aan de eigenaresse en Dolre diende deze maandlijsten volgens voorschriften in orde te maken. Echter waren incomplete of verkeerd ingevulde lijsten niet het enige probleem waarover de administrateurs beklag deden. Dolre verzaakte immers nog wel eens om de lijsten op tijd te versturen. In een ingebrekestelling vereist Berkhoff in 1782 ‘ten eersten’ per directe actie:

‘Hebben Uw Brief beneevens de maandelijse leijsten van de Maand Januarij A[nno] C[urrente] wel ontfangen, nu moeten wij nog twee leijsten van de Maand November 1781 hebben die Uw Ed[ele] ons ten eersten moet toezenden’.⁹⁹

⁹⁵ Gekaapte Brieven, 7860.

⁹⁶ Muurling, ‘Dolre doe dog het hout’, 127; Gekaapte Brieven: 7574.

⁹⁷ NA, SONA, inv. nr. 376, p. 61-70.

⁹⁸ Gekaapte Brieven, 7907.

⁹⁹ Ibidem, 7826.

Ook uit ander briefwisselingen blijkt dat de administrateurs een aardige vinger in de pap hadden. Nadat Dolre in september 1782 had besloten om op eigen initiatief een nieuw vaarwater voor zijn plantage aan te leggen, bevelen de heren ‘dat begonne werk te staken’ tot nader order:

‘Met ontfangst van U brief van den 17^e dezer, zijn wij met veel verwondering ontwaar geworden, dat gij thans bezig zijt met het maken van een nieuwe vaartrens aan de Beneden Lijn van de Plant[age] Geertruidenberg, wij sijn hier over verwondert, dat gij sodanige werken onderhande neemt, daar wij geen van beijde U eenige last of ordre daar toe gegeven hebbe, [...] Soo gelaste wij U bij deze met dat begonne werk te staken, tot tijd en wijle wij een van ons beijde het selve in persoon sullen hebben nagezien en U nader orders daarover sullen geven, terwijl wij thans daarover niet kunnen oordeelen.’¹⁰⁰

Spanningen deden zich overigens voor rond allerlei kwesties en Berkhoff en Andrée schroomden niet om Dolre terug te fluiten. Toen zij ‘met wat verwondering’ kennisnamen van het feit dat Dolre in de (toenmalig) aankomende regenperiode van plan was niets om aan te planten, zeker aangezien ‘de andre helft die soo slegt aangeslagen is’, reageert een van hen verontwaardigd: ‘ik weet niet wat langer moet segge of denken dan Uw E[dele] hadde soo belooft en verzeekert alles te sulle supplyen, het oude tayerstuk dat nog over te sulle planten en de andre helfte die soo slegt aangeslaagen is, wederom geheel uytbeetern met banaane en coffy.’ Hij verzoekt Dolre vervolgens alsnog om nieuwe gewassen aan te planten en de bestaande te verbeteren, aangezien hij ‘alles ook soo op het inventaris [heeft] geset en aan de Eijgenaars geschreeven, wat sulle die nu moete denken en seggen.’¹⁰¹

De gespannen relatie tussen Dolre en zijn administrateurs is overigens geen uitzondering op de regel. Over het algemeen bestond de omgang tussen planters en administrateurs uit delicate en ambivalente verhoudingen. Beiden waren verantwoordelijk voor het maximaliseren van de productie, echter was het de administrateur die bij succes alle eer opstreek; bij mislukking werd de schuld uiteraard in de schoenen van de planter geschoven.¹⁰² Maar ondanks deze bij tijd en wijlen problematische verhoudingen, was de planter als ‘een koninkje in zijn eigen, kleine vorstendom’, zo vervolgt Van Stipriaan.¹⁰³ Dolres brieven geven echter een impressie die hier haaks op staat: de directeur was eerder een marionet van de vanuit Paramaribo delegerende administrateurs. Ondanks de vaak hedonistische levenswijze, moet het heel niet aantrekkelijk zijn geweest om een directeursfunctie te vervullen, nuanceert

¹⁰⁰ Gekaapte Brieven, 7919; Muurling, ‘Dolre doe dog het hout’, 127-128.

¹⁰¹ Gekaapte Brieven, 7860.

¹⁰² Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 286.

¹⁰³ *Ibidem*, 287.

Van Stipriaan elders in zijn betoog. Hoewel betaling niet zeer slecht was, zullen er maar weinigen rijk zijn geworden en waren de directeuren omringd door eenzaamheid. Het vooruitzicht op promotie te maken als administrateur een belangrijkere motivatie voor het kiezen van een directieambt.¹⁰⁴ Bovendien zullen noch de administrateurs, noch de plantage-eigenaren gebaat zijn geweest bij luxueuze levensstijlen van plantagedirecteuren en zij zullen zoveel mogelijk hebben getracht deze aan banden te leggen.¹⁰⁵ De maandelijkse rekeningen waren hierbij voor de plantage-eigenaar de enige vorm van controle. De administrateurs voerden op hun beurt deze controle door op de directeuren en konden hier uitgebreid van profiteren. Dit leidde ertoe dat de plantagedirectie maar weinig te zeggen had over de beleidsinvulling.

Het is dus niet verwonderlijk dat de positie van de administrateur uitermate gewild was. Het beloningssysteem was gebaseerd op de hoogte van de productie en gemiddeld verdienden zij zo'n tien procent aan provisiegelden op de geproduceerde suiker en koffie en nog eens tien procent op bijproducten zoals dram, melasse, bananen en hout.¹⁰⁶ Daarnaast, zo zal verderop in deze studie duidelijk worden, profiteerde de administrateur doordat hij als spil fungeerde bij leveranties tussen de verscheidene plantages. Waarom dit zogenaamde administratiestelsel in Suriname zo lang heeft kunnen voortbestaan, is een raadsel. Voor plantage-eigenaren, financiers en negotiatiedirecties was deze vorm van beheer namelijk zeer ongunstig. Effectieve controle was praktisch onmogelijk en grotendeels gebaseerd op vertrouwen; vertrouwen dat juist vaak ontbrak. Om niet geheel afhankelijk te zijn van één administrateur werden er vaak meerdere administrateurs per plantage benoemd. Sommige van hen bepaalden het beleid van meerdere plantages tegelijk; enkele belangrijke onder hen bepaalden het beleid van ruim zestig procent van alle administraties in 1824.¹⁰⁷ Naast belangenverstrengeling en het gebrek aan controle bleef altijd de vraag aanwezig in hoeverre de administrateur daadwerkelijke kosten voor rekening bracht of zijn eigen zakken spekte. Alles wijst alles erop dat het administratieschap geen windeieren heeft gelegd. De tiende penningen van de administrateur lagen beduidend hoger dan de tiende penning die de plantage-eigenaar er voor ontving. Waar de laatstgenoemde op zijn inkomsten de plantage-uitgaven in mindering moest brengen en daarbovenop nog de vastgestelde renteaflossing aan de directeur van het negotiatiefonds moest afdragen, had de administrateur hier weinig belang bij.¹⁰⁸ De

¹⁰⁴ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 292; Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 309.

¹⁰⁵ Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 92 en 223.

¹⁰⁶ Ibidem, 329; Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 293.

¹⁰⁷ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 295.

¹⁰⁸ Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 329-330 en 340-341.

administrateur drong op zijn beurt juist bij de eigenaar aan op investeringen, daar deze goede vooruitzichten zouden bieden.¹⁰⁹ Uitgerekend in de periode waarin hypotheekverstrekkingen van negotatiefondsen voor het oprapen lagen, konden de administrateurs hier erg van profiteren.

De gekoesterde ambitie van hoogstwaarschijnlijk iedere directeur om hogerop te klimmen, bleek slechts voor een enkeling te zijn weggelegd. Sociale mobiliteit was groter wanneer een administrateurfunctie werd bemachtigd. Dit wordt ook weerspiegeld in het onderhavige geval van Dolre. Pas aan het eind van zijn carrière werd hij beloond met het administrateurschap voor respectievelijk de plantages Welgelegen en De Vier Gezusters. Tot die tijd heeft hij zijn werkzaamheden moeten beperken tot het voeren van één (en in één enkel geval twee) directies tegelijkertijd. Hoewel hij zich wist op te werken tot kapitein van de lokale burgerwacht, zou hij dit niet hebben beschouwd als de kroon op zijn werk. Opmerkelijk genoeg bleek sociale mobiliteit een stuk groter te zijn onder zijn administrateurs. Vooral voor de telgen Andrée verliepen de zaken goed. Naast Geertruidenberg bleken in 1793 vijfendertig plantages onder de administratie van J.F. Andrée te vallen en nog eens negen onder M.P.W. Andrée. Tevens waren zij eigenaar van de plantages Frederikslust, Pieterszorg en helft van Nieuw Belair. In 1796 vallen alle zesenvestig plantages onder M.P.W. Andrée, wat het vermoeden versterkt dat de plantages geleidelijk zijn overgedragen van vader op zoon.¹¹⁰ Daarnaast beoefenden de heren talloze nevenfuncties in Paramaribo. Zo was J.F. Andrée in 1778 raadslid van het Hof van Politie en Criminele Justitie en M.P.W. Andrée in 1793 voor een tweede termijn raadslid van het Hof van Civiele Justitie.¹¹¹ Bovendien fungeerde J.F. Andrée als *agent* van Jan van de Poll, ten name van het eerdergenoemde handelshuis Harman van de Poll & Compagnie, voor het behartigen van de belangen in het negotatiefonds ter ondersteuning van diverse planters in Suriname.¹¹² Een zogenaamde agent of agendaris vertegenwoordigde voornamelijk koopmanshuizen of negotatiefondsen uit de Republiek.¹¹³ Echter is het verschil tussen de agendarissen en de administrateurs alles behalve glashelder, aangezien deze functies vermoedelijk werden gecombineerd door dezelfde personen. Kortom, waar een plantagedirecteur gebonden was aan zijn plantage en beperkt was in zijn doen en laten, had de administrateur de vrijheid om zowel de plantage-eigenaar als negotiedirecteur te vertegenwoordigen.

¹⁰⁹ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 305.

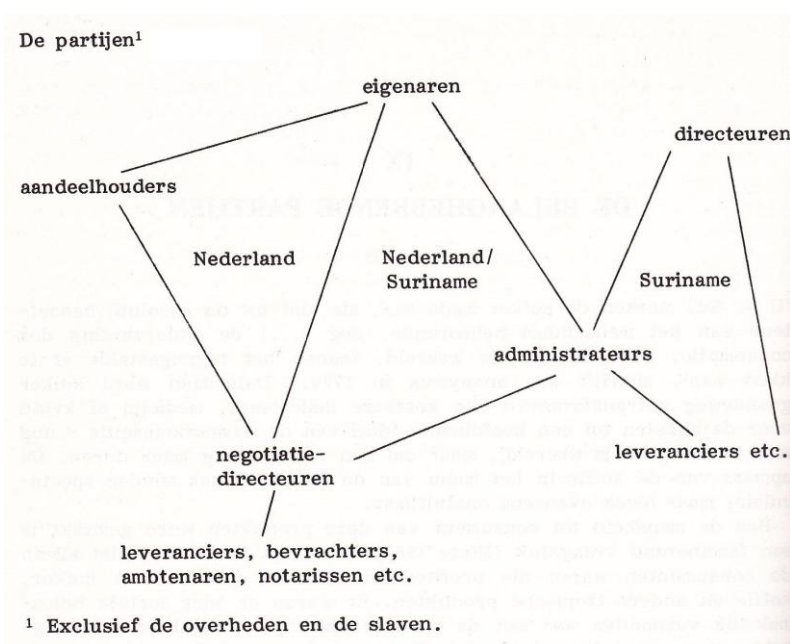
¹¹⁰ Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1793*; Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1796*.

¹¹¹ Onder andere in: Notarieel Archief van D. Van den Brink, SAA, NA, inv. nr. 10634 f.380 en f.399; Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1793*.

¹¹² Onder andere in: Notarieel Archief van I. Pool, SAA, NA, inv. nr. 12721 f.112; 12722 f.59; 12727 f.116.

¹¹³ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 294.

Figuur III. Overzicht van belanghebbende partijen.

Bron: Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 310.

4.3 Regeren met ijzeren vuist

Naast Dolre bevond er zich slechts één andere blanke op de Geertruidenberg, namelijk de blankofficier oftewel de opzichter, in deze casus genaamd Gerlach.¹¹⁴ De opzichter en de huishoudelijke slaven waren voor Dolre vrijwel de enige contacten van de dag. De rest van de plantagebewoners bestond hoogstwaarschijnlijk geheel uit ‘tot slaaf gemaakten’. Zoals reeds geconstateerd verliep contact hiermee vaak via zo’n opzichter of via de inheemse bastiaan, de hoogste positie in de slavenhiërarchie en vaak de uitvoerder van de zweep.¹¹⁵

Met betrekking tot de behandeling van slaven vertoonde Dolres beleid enkele buitensporige trekjes, die aardig in het negatieve stereotypebeeld van de achttiende-eeuwse plantagedirecteur pasten. Vanaf de achttiende eeuw verschenen de eerste literaire beschrijvingen over het Surinaamse plantersleven. Het gros van de overgeleverde literatuur weergaf geen rooskleurig beeld over de planters. Veelal werden zij bestempeld als lakse, gewelddadige despoten op eigen erf, wiens dagelijkse levens slechts bestonden uit orgiën, bacchanalen en zalig nietsdoen.¹¹⁶ Hoewel er over Dolre’s privéleven vrij weinig valt te reconstrueren, past zijn beleid wel precies paste in het straatje met excessen. De terugloop van slavenaanvoer in de jaren 1770 en 1780, waarover later meer, vertaalt zich duidelijk in de slaveninventarissen van Geertruidenberg. Maar waar het sterfteoverschot voor de tweede helft

¹¹⁴ Gekaapte Brieven, 7981, 7988.

¹¹⁵ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 277.

¹¹⁶ Paasman, ‘Leven als een vorst’, 386-406.

van de achttiende eeuw gemiddeld vijf procent en het sterftcijfer onder koffieplantageslaven gemiddeld 3,9 procent bedroeg, was de mortaliteit op deze plantage excessief hoog. Het dieptepunt vond plaats gedurende het jaar 1778, waarin 22,7 procent van de slavenbevolking stierf. In een tijdsbestek van vier jaar werd de slavenbevolking met tenminste één kwart gereduceerd (tabel I). Hoogstwaarschijnlijk is dit grotendeels te wijten aan een pokkenepidemie die tussen de jaren 1777 en 1779 heerste, maar ook na deze jaren loopt het bevolkingsaantal terug. Onderstaande voorbeelden doen suggereren dat Dolres beleid de erbarmelijke omstandigheden zeker niet heeft verzacht.

Tabel I. Samenstelling van slaven op Geertruidenberg onder J.G. Dolre (1778-1782).

	01-01- 1778	01-01-1779	01-01-1781	01-01-1782
Mannen	77	57	71?	62
Vrouwen	62	45	42?	46
Jongens onder de 12 jaar	18	13	6	-
Meisjes onder de 12 jaar	28	23	13	-
Totaal:	185	141	132	108*

Bron: Gekaapte brieven: 7981, 7988, 8006.

* N.B. Dit geeft een vertekend beeld, daar cijfers voor kinderen ontbreken.

Dat Dolre tamelijk laconiek omging met het welzijn van zijn slaven blijkt uit verscheidene briefwisselingen tussen hem en Pieter Berkhoff. Zo diende Dolre in 1779 bij Berkhoff een verzoek in ‘betreffende ‘t laten cureeren der sieke slaaven aan Paramaribo’.¹¹⁷ Hoewel enig repliek op dit rekwest ontbreekt, wordt het antwoord ons in het opeenvolgende jaar wel duidelijk:

‘Uyt de lectuure der maandelijxse lyste is ons weederom tot groot verdriet gebleeken, dat er twee slaaven gestorven zijn en onder ander de neeger Hercules subiet, zonder dat Uw E[dele] ons in de brief meld bij wat toeval als andersints, ’t geen bij ons speculatie verwekt, en dan de neegerin Christina aan de pleuris, wij hebben expres een churigijn aangenomen so er ziekens onder de slaaven mogte koome, die voor Uw ongeneesbaar waaren, deselve als dan ten eersten aan den churigijn te besorge. waarom dan zulks niet met die meijt gedaan. ’t vald seer verdrietig voor ons, en ’t is zeer nadeelig voor de Eijgenaresse, want aankoop van slaaven kan in sulken gevallen niet helpen, wij hoope niet dat ’t door Uw pligt versuim of mishandeling mag geschieden.’¹¹⁸

Berkhoff vernam dat één slaaf direct bleek te zijn gestorven ‘t geen bij [hem] speculatie verwekt’ en één ander aan de pleuris. De verontwaardiging was het grootst omdat de zieke slaaf niet naar Paramaribo was gestuurd, terwijl daarvoor speciaal een chirurgijn in dienst

¹¹⁷ Gekaapte Brieven, 7952.

¹¹⁸ Ibidem, 7804.

genomen was. Hij vervolgde zijn toon vermanend: ‘wij hoope niet dat ’t door Uw pligt versuim of mishandeling mag geschieden’. Een tweetal jaren later laaide deze discussie wederom op:

‘Met veel displaisier heb ik t ongelukkig sterffgeval van de drie crioolle vernoomen ‘t welke mij seer aangaat, en weete niet hoe off ‘t mogelijk is, dat een blanke so onvoorsigtig kan weese [...] en wat moet de Eijgenaresse geen verdriet hebbe met haar Plantagie, daar buijte dien so veel slaave sterven, en geen revenue getrokke werden enfin so de Heer ‘t niet te weeten krijgt dat haast onmogelijk is, mag ik wel leijde dat de gesturvene van teid tot teid op de maandelijxse leist verandwoord werden, egter wil ik buijte gene Heer niets daar van weeten om alle inpicen voor te kooome.’¹¹⁹

Wederom werd er in Paramaribo kennis genomen van enkele sterfgevallen. Berkhoff vroeg zich af ‘hoe off ’t mogelijk is, dat een blanke so onvoorsigtig kan weese’. Tot dan toe lijkt er een verbazende toon in de briefwisseling te klinken. Echter suggereert de volgende brief dat een slechte omgang met de tot slaaf gemaakten de gebruikelijke gang van zaken onder Dolre was:

‘Voor t ontfangen van den brief syn by ons gekoomen de neegers December en Cottica dewelke volgens hun zeggen seedert agt daagen sigh hebben geabsenteerd om mishandeling en swaare straffe die U E[dele] by continuatie aan de magt slaaven zoud pleege, waarom sy dan geresolveerd syn hun klagten aen ons selve te koomen doen. Wij hebben deselve aangehoord, en om U E[dele] al weeder satisfactie te geeven deselve met een Spaanse bok laten afstraffen gaende zy met t vaartuyg van de Plantagie terug laat deselve nu verder ongemolesteerd, en geneisen.’¹²⁰

Nadat twee ‘wegloopers’ in Paramaribo hun beklag deden over de aanhoudende mishandelingen en zware straffen die Dolre op de plantage uitdeelde, werden zij gestraft met de zogenaamde ‘Spaanse bok’, om de reden Dolre ‘al weeder satisfactie te geven’. Kennelijk was dit naar Dolres wensen de gebruikelijke gang van zaken. Deze gruwelijke straf hield overigens in dat de handen van een slaaf tezamen werden gebonden, men de knieën er doorheen wrong en vervolgens een stok tussen de samengebonden handen en opgetrokken knieën stak. Deze stok werd stevig in de grond bevestigd en daarna begon de geseling met een bundel knoestig hout. Was de slaaf op de bovenliggende zijde doorgeslagen, zodat het vlees geheel rauw was, dan werd hij omgekeerd om vervolgens de andere zijde in dezelfde toestand te brengen.¹²¹ Ervan uitgaande dat mishandelingen en zware straffen geen uitzondering waren, kunnen we stellen dat Dolre met ijzeren vuist regeerde. Vanwege ‘pligt versuim’ of ‘onvoorsigtigheyd’ werd hij keer op keer op zijn vingers getikt door zijn administrateurs.

¹¹⁹ Gekaapte Brieven, 7830.

¹²⁰ Ibidem, 7883.

¹²¹ A. De Kom, *Wij slaven van Suriname*, 44; Hartsinck, *Beschryving van Guiana*, 947.

Daarnaast blijkt uit deze brieven dat hij ook op dit gebied afhankelijk was van Paramaribo, enerzijds vanwege een door hun gefaciliteerde gezondheidszorg, anderzijds voor aanvoerlijnen van nieuwe slaven. Voor dit laatste facet behartigde de administrateur uiteraard de financiële belangen van de plantage-eigenaar. Berkhoffs repliek luidde dat de eigenaren niet iedere keer zomaar nieuwe slaven kunnen fourneren ‘daar buijte dien so veel slaave sterven, en geen revenue getrokke werden’.¹²² Ook bij het uitzoeken van nieuwe slaven moest Dolre de tweede viool spelen, zo blijkt na een levering van vijftien slaven in 1778. Zes daarvan waren voor Geertruidenberg bestemd en negen voor de Rühle von Lilienstern, maar Dolre mocht de pas aangekomen slaven niet merken ‘bevoor de Heer Baron by Uw E[dele] is geweest om de zyne eerst daarvan uyt te zoeken’.¹²³

4.4 Paramaribo: een knooppunt van lokale verbindingen

In het dagelijkse levensonderhoud was Geertruidenberg overwegend zelfvoorzienend. Uit de verschillende maandelijkse lijsten en de boedelbeschrijving van 1782 blijkt dat de kostgronden, die bestemd waren voor voedselgewassen, grotendeels werden gecultiveerd met bananen en ‘teijer’ oftewel ‘tayer’, een eetbare knol. Deze gronden bestonden uit zo’n 93 à 95 akkers, wat circa één tiende van de totale plantagegronden betrof.¹²⁴ Uitgaande van een gemiddelde van grofweg 150 slaven, zou dit op 0,63 akkers per slaaf uitkomen, wat ver boven het gemiddelde van 0,39 per slaaf lag.¹²⁵ Bovendien werden er bananenplanten aangeplant tussen de jonge koffieboompjes als schaduwplanten. Daarnaast werd er koren verbouwd en was er weidegrond voor ‘koebeesten’ en een plek voor pluimvee.¹²⁶ Het hoofdbestanddeel van het slavenvoedsel zal hebben bestaan uit bananen, daar de natuurlijke rijkdom aan suikers een essentiële aanvulling was op de voedingswaarden van de slaven.¹²⁷ Voor secundaire levensbehoeften en bulkgoederen waren de plantages dikwijls afhankelijk van Paramaribo. Voor de aanvoer van benodigde producten werd vaak een ‘neeger’ erop uitgestuurd per pont, de zogenaamde ‘pontevaarder’.¹²⁸ Aangezien de plantage Geertruidenberg relatief dichtbij Paramaribo lag, was dit afhankelijk van de getij een niet al te grote onderneming.

Ook hierbij had de administrateur flink wat in de melk te brokkelen. De directeur was namelijk gebonden aan zijn plantage en mocht deze niet ‘buyten kennis van haare meesters

¹²² Gekaapte Brieven, 7830.

¹²³ Ibidem, 7566.

¹²⁴ Één akker is 0,43 hectare; Gekaapte Brieven: 7981,7988, 8063.

¹²⁵ Gekaapte Brieven, 7981, 7988; Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 351.

¹²⁶ Gekaapte Brieven, 8511, 7570, 7516, 8063, 8088.

¹²⁷ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 351.

¹²⁸ Fatah-Black, *Suriname and the Atlantic world*, 132; Gekaapte Brieven: zie o.a. 7854, 7863, 7818, 7871.

en sonder derselver consent [...] van de plantagien gaan'.¹²⁹ Toestemming werd alleen verleend voor urgente plantagezaken, om salaris te innen of in verband met ziekte.¹³⁰ Deze regelgeving omtrent planters werd in 1759 onder gouverneur-generaal Crommelin aangescherpt om 'disordres soo van revolte van neegers als brand op de plantagien' te voorkomen.¹³¹ Ook Dolre was verplicht om hiervoor een verzoek in te dienen, blijkt uit het repliek van Berkhoff: 'Uw E[dele] [heeft] ons versogt om permissie te mogen hebben om in 't laast van de week aan Paramaribo te koomen, het welke wij Uw E[dele] toestaan.'¹³² Aangezien Nederlandse goederen alleen via inmenging van administrateurs op de plantages terechtkwamen, waren de laatstgenoemden de spil tussen Suriname en de Republiek. Naast de aanvoer van dranken en ambachtelijke producten bestond dit hoofdzakelijk uit bulkgoederen, zoals rode en grauwe mopstenen, die als ballast dienden op de lege schepen uit de Republiek.¹³³ Al vlak na zijn aanstelling op Geertruidenberg maakt Dolre hier gebruik van: in augustus 1778 laat hij zo'n '4.000 grouwe moppen, vier vaete kalk en twee d[ito] cement' aanvoeren om de ziekenboeg te repareren en stenen rioleringen aan te leggen.¹³⁴

Paramaribo had een knooppuntfunctie in het distribueren van lokale plantageproducten. In het geval van Dolre ging het voornamelijk om alcoholische dranken, welke onontbeerlijk waren in het dagelijkse plantageleven. Naast het verzachten van de zware levensomstandigheden op de plantage en het fungeren als uitlaatklep, leverde het de nodige extra calorieën aan slaven.¹³⁵ Bij ziekte of tijdens het kraamproces werd alcohol ook gebruikt als pijnstillert.¹³⁶ Onderzoek heeft aangetoond dat waarschijnlijk zo'n zeventien procent van de alcohol uit andere continenten afkomstig was en drieëntachtig procent uit Suriname zelf kwam.¹³⁷ De lokale aanvoer van alcoholische dranken bestond voornamelijk uit afvalproducten van suiker: dram en melasse. Beide bijproducten konden na een gisting- en destilleerproces worden verwerkt tot 'killduivel', een soort rum waarvan de definitie al iets van de werking onthulde.¹³⁸ Waar normaliter Paramaribo als knooppunt fungeerde om producten van plantage naar plantage te distribueren, lijkt de aanvoer naar Geertruidenberg direct te zijn verlopen. Uit de maandelijkse lijsten blijkt dat Dolre hier twee vaste adressen

¹²⁹ J.A. Schiltkamp en J. Th. De Smith (ed.), *West Indisch plakaatboek. Vol. II Suriname: Plakaten, ordonnantiën en andere wetten, uitgevaardigd in Suriname 1667-1816* Amsterdam 1973) 670.

¹³⁰ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 288.

¹³¹ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. II Suriname*, 670.

¹³² Gekaapte Brieven, 7820.

¹³³ Van de Voort, *De Westindische plantages*, 51.

¹³⁴ Gekaapte Brieven, 8511.

¹³⁵ K. Fatah-Black, 'Paramaribo en het achterland', 299-311.

¹³⁶ Gekaapte Brieven, 8511.

¹³⁷ Fatah-Black, 'Paramaribo en het achterland', 303.

¹³⁸ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 166-167; Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 52-54.

voor had. Nagenoeg iedere maand liet hij enkele tientallen pullen dram en nog eens enkele pullen melasse uit één van de twee plantages Cortenduur en Ephrata komen.¹³⁹ Hoewel distributie door het omzeilen van Paramaribo sneller was, is de kans groot dat Dolre op deze manier niet onder het administratieve juk vandaan kwam. Het feit dat Ephrata net zoals Geertruidenberg in zowel 1793 als in 1796 onder de administratie van de telgen Andrée viel, doet suggereren dat dit één decennia eerder net zo het geval was.¹⁴⁰ Naar alle waarschijnlijkheid was Dolre verplicht om hier dram en melasse af te nemen, opdat de administrateurs controle konden blijven behouden en ook hierover provisies konden opstrijken. Gezien de correspondentie kan er vanuit worden gegaan dat Geertruidenberg geen houtgronden rijk was en hiervoor eveneens afhankelijk was van Paramaribo. In een brief uit december 1778 spoort de Rühle von Lilienstern Dolre aan: ‘Dolre doe dog het hout en planke soo wat aan Geertruidenberg.’¹⁴¹ Uit de daaropvolgende briefwisseling blijkt dat Berkhoff een houtbestelling had geplaatst voor Geertruidenberg.¹⁴²

Een andere belangrijke rol in Paramaribo was voorgelegd aan de kruidenier of ‘vettewarier’ zoals hij destijds werd genoemd. In Dolres geval was dit de reeds eerder genoemde heer G.A. Kermass, wie kan worden gezien als zijn rechterhand in de stad. Vaak kreeg hij van Berkhoff en Andrée de opdracht om producten te verzenden, waarnaast hij tevens hun berichtgeving deed. Zoals al eerder geconstateerd was hij daardoor genoodzaakt om Dolre af en toe te berispen vanwege zijn tekortkomingen. Echter was de verhouding tussen de kruidenier en Dolre gezien de toon van de correspondentie en de veelvuldigheid van relatiegeschenken een stuk informeler en amicaler.¹⁴³ Waar de Rühle, Berkhoff en Andrée vooral voor de bulkgoederen of voor producten van andere plantages zorgden, leverde Kermass de nodige kruidenierswaren maar ook ambachtelijke producten op bestelling. Deze bestellingen varieerden van lokale couranten, tabak, medicijnen, lijnolie, spijkers, pek en teer en veel meer.¹⁴⁴ Wie Kermass’ leverancier was, wordt helaas niet altijd even duidelijk. Voor ambachtelijke producten zullen er vanzelfsprekend schoenmakers, smeden en andere in Paramaribo gezetelde vaklui benodigd zijn geweest. Veelvuldig werd er op verzoek van Dolre producten in Paramaribo vervaardigd, zoals schoenen, deksels, spijkers etc.¹⁴⁵ Voor producten

¹³⁹ Gekaapte Brieven, 8511.

¹⁴⁰ Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1793*; Brouwn, *Surinaamsche Staatkundige Almanach 1796*.

¹⁴¹ Gekaapte Brieven, 7588; Muurling, ‘Dolre doe dog het hout’, 127-128.

¹⁴² Gekaapte Brieven, 7101.

¹⁴³ *Ibidem*, 7609, 7595.

¹⁴⁴ Zie onder andere Gekaapte Brieven, 7595, 7609, 7892, 7791, 7759.

¹⁴⁵ Gekaapte Brieven, 7609, 7767.

als medicijnen, kruiden en Zoetemelkse kazen was men afhankelijk van aanvoer uit de Republiek.¹⁴⁶

4.5 Suriname binnen de Atlantische wereld, ca. 1775-1800

Eerder is geconstateerd dat in de hoogtijdagen van de negotiaties een duidelijke teruggang is op te merken in de Noord-Amerikaanse handel. Door de gebonden consignering aan negotiatiehouders kon men intercontinentale handelaren voor een korte tijd buiten de deur houden. Echter was de situatie voor planters drastisch veranderd. Halverwege de jaren '70 van de achttiende eeuw werden de enorme schulden die planters hadden opgebouwd aan de kaak gesteld. Toen eenmaal duidelijk werd dat de negotiaties een flop bleken te zijn en plantages dientengevolge werden ondergebracht onder de negotiatiefondsen, bleef de consignatieregeling onveranderd terwijl de effectieve controle op planters verdween. Het zal de planters er bovendien weinig aan hebben gelegen met wie zij handelden. De vaart tussen Suriname en Noord-Amerika zal wellicht een uitweg hebben geboden aan het juk van de negotiedirecteuren.¹⁴⁷ Het falen van de negotiaties was hierbij de opmaat naar het doorbreken van mercantilistische barrières, welk proces na de Vierde Engelse oorlog (1780-1784) stilzwijgend werd voltooid.¹⁴⁸

Wat Dolres *casestudy* zo interessant maakt, is dat zijn directeurschap precies binnen deze stilzwijgende transitie van mercantilisme naar liberale handel bevond. Zowel de Vierde Engelse oorlog als de handel met de Noord-Amerikanen, wordt in Dolres briefwisselingen weerspiegeld. Dolre kocht immers wel degelijk producten van Amerikaanse leveranciers. Terwijl Kermass' aanvoerlijnen niet meer te achterhalen zijn, lijkt er namelijk nog een andere actor in actief te zijn geweest. Een klein aantal briefwisselingen duidt er op dat de firma G.G. Knispel & Compagnie eveneens dergelijke zaken voor de plantagedirecteur regelde. In tegenstelling tot het tabak afkomstig van Kermass, waarvan we de afkomst wel kunnen vermoeden maar in het midden moeten laten, wordt duidelijk dat de tabaksbladeren van Knispel & Comp. uit Virginia afkomstig waren. Virginiaans tabak werd door slaven boven alle andere soorten verkozen, zo blijkt uit *Remarques over de kleijne Engelsche vaart uit Noord America* (ca. 1775-1783). Pogingen tot alternatieve tabakssoorten werden ondernomen, zoals eigen cultivering op de Wilde Kust tot aanvoer uit de Republiek. Maar zelfs 'van de Amersfoortse [tabak], dog daarmede wilde het op verre na zo goed niet lukken en de slaaven

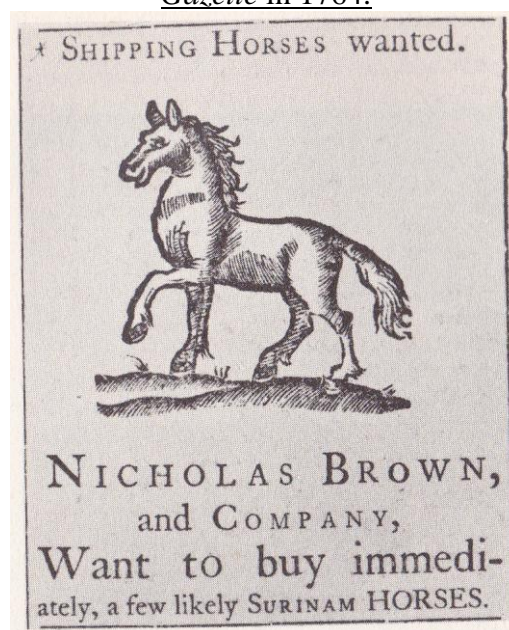
¹⁴⁶ Gekaapte Brieven, 7892, 7609, 7791, 7771.

¹⁴⁷ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 50.

¹⁴⁸ Zie Postma, 'Breaching the mercantile barriers'.

kunnen het altijd proeven'.¹⁴⁹ Naast tabaksbladeren voorzag de firma Knispel & Compagnie Dolre ook van een nieuw paard voor zijn plantage Geertruidenberg.¹⁵⁰ Vermoedelijk werden deze goederen gefaciliteerd door de eerdergenoemde Noord-Amerikaanse handelsfamilie Brown & Compagnie, die in Rhode Island praktisch een monopolie hadden weten te vestigen op vaart naar Suriname.¹⁵¹ Het feit dat de brievenwisselingen met Dolre werden ondertekend door Brown 'per G.G. Knispel & Co.' wijst er wellicht op dat Knispel in Paramaribo fungeerde als *agent* van de Amerikaanse handelsfirma. Het vermoeden dat Noord-Amerikaanse net zoals Nederlandse handelshuizen gebruikelijk een agent benoemden voor het behartigen van hun belangen in Paramaribo, wordt bevestigd in een voorbeeld van Fatah-Black. Ook in dat geval werden de belangen van een zekere kapitein Ross van de schoener *The Eagle* vertegenwoordigd door een in Paramaribo gevestigde agent, genaamd Palmer.¹⁵²

Figuur IV. Advertentie van Nicholas Brown & Comp., welke verscheen in de *Providence Gazette* in 1764.

Bron: Hedges, *The Browns of Providence plantations*, 77.

De achttiende-eeuwse firma Brown & Compagnie voerde allerhande producten aan zoals tabak, paarden, vis, vlees, bloem, (lijn)olie, oesters en spermacetikaarsen.¹⁵³ Net zoals de

¹⁴⁹ 'Remarques over de kleyne Engelsche vaart uit Noord America', beschouwing door een inwoner van Suriname over alternatieven voor de Amerikaanse handel (vooral in levensmiddelen) op Suriname. ca. 1775-1783, SAA, Archief van de eigenaren van het huis Marquette, de heerlijkheid Assendelft en het huis Assumburg en aanverwante families, en van de familie Van Limburg Stirum (AMAALS), inv. nr. 299.

¹⁵⁰ Gekaapte Brieven, 7946, 7901.

¹⁵¹ Hedges, *The Browns of Providence plantations*, 22-46.

¹⁵² Fatah-Black, *Suriname and the Atlantic world*, 211-212.

¹⁵³ Hedges, *The Browns of providence plantations*, 28-29.

gemiddelde Noord-Amerikaanse handelaar namen zij voornamelijk melasse mee terug. Doordat er meer goederen naar Suriname werden geïmporteerd dan geëxporteerd, had Suriname ten opzichte van Amerika een negatieve handelsbalans. De Amerikanen profiteerden daar op hun beurt van: naast melasse waren Nederlandse wisselbrieven een andere populair betaalmiddel. Hiermee konden zij hun eigen negatieve handelsbalans nivelleren, die werd veroorzaakt door de import van de grote hoeveelheid gefabriceerde Britse goederen.¹⁵⁴ De belangrijkste exportproducten van de Amerikanen waren tabak en paarden. Zoals reeds beschreven mochten zij vanaf 1704 de haven van Paramaribo aandoen mits zij paarden meenamen. Handelaren uit Rhode Island zijn maar liefst goed geweest voor bijna de helft van de aanvoer van paarden en de firma Brown hierin een centrale plek in. Massachusetts kwam op een eervolle tweede plek, maar had gemiddeld een veel kleinere lading dan de Rhode Islanders (zie appendix II).¹⁵⁵ Het belang van paardenhandel weerspiegelt zich overigens in het feit dat families als Brown in advertenties spraken over ‘*Surinam horses*’ als een alomvattend begrip.¹⁵⁶

De omvang van deze paardenhandel kan als kapstok worden gebruikt voor het inschatten van de totale omvang van de Noord-Amerikaanse handel. De *Postma Suriname-North America Data Collection* (PSNADC) neemt in dit onderzoek een prominente rol in (zie ook appendix II). Daarnaast zijn de ‘Grootboeken’ en ‘Journalen van ontvangst der 5%’ van erg grote waarde voor het in kaart brengen betreffende de periode van 1770 tot 1800. In deze fiscale administraties werden niet alleen de import van paarden geregistreerd, maar ook de waarden van cargo’s. Sinds het plakkaat van 1704 was vastgesteld dat ‘voor yder paard, bul, os of koe of diergelijke’ er drie gulden aan de Sociëteit moest worden betaald. Daarbovenop kwamen nog eens de gebruikelijke lastgelden – drie gulden voor het binnenkomen en drie gulden voor het verlaten van de haven – en vanaf 1786 bakengeld van twintig gulden per schip. Voorts dienden buitenlandse schepen de eerder besproken vijf procent belasting af te dragen.¹⁵⁷ Zowel inkomende als uitgaande cargo’s werden getaxeerd, maar helaas zijn in de boekhouding alleen van Suriname uitgaande goederen gespecificeerd, waarvan hoofdzakelijk melasse. Wegens het ontbreken van specificaties van importcijfers is het jammer genoeg slechts beperkt te achterhalen waaruit de geïmporteerde goederen bestonden en moeten we het in veel gevallen met slechts de waarde doen.

¹⁵⁴ Postma ‘Suriname and its Atlantic connections’, 321; Postma ‘Breaching the mercantile barriers’, 127; Hedges, *The Browns of Providence plantations*, 38-41.

¹⁵⁵ Postma ‘Breaching the mercantile barriers’, 121; Postma, ‘Suriname and its Atlantic connections’, 302-304.

¹⁵⁶ Postma, ‘Suriname and its Atlantic connections’, 303; Hedges, *The Browns of Providence plantations*, 77.

¹⁵⁷ Schiltkamp, *West Indisch Plakkaatboek. Vol. II. Suriname*, 857-861.

Gedurende de loop van de tweede helft van de achttiende eeuw werd de mercantilistische politiek gehandhaafd, blijkt uit de vele tarifaire barrières. Echter blijkt uit het onderstaande dat deze pogingen vaak tevergeefs waren. Postma leert ons dat cijfers vaak mislijdend waren en het voorbeeld van de firma Brown misschien wel moet worden gezien als een uitzondering op de regel. Veel Amerikaanse schepen brachten slechts één paard mee – een ‘*token*’ horse zoals Postma zo’n paard bestempelde – om op die manier permissie te krijgen Paramaribo binnen te treden. Van het totaal aantal Noord-Amerikaanse schepen dat Paramaribo aandeed, had bijna zeventig procent minder dan drie paarden aan boord.¹⁵⁸ De periode van 1705 tot 1749 is goed voor zo’n driekwart van de totale import van paarden (zie appendix II). Vanaf 1750 is er een duidelijke afname zichtbaar, wat door Van Stipriaan en Postma wordt verklaard door de verplaatsing van een groot aantal suikerplantages naar laaggelegen kustgebieden waar watermolens een alternatieve uitweg boden.¹⁵⁹ Postma’s onderzoek is echter primair gefocust op de periode van 1705 tot 1749, derhalve wordt zijn dataregister in dit onderzoek aangevuld met de registreerde vaart uit de belastinggegevens van de grootboeken en journalen.

Tabel II. Verschillen tussen de Grootboeken van ontvangst der 5% en de PSNADC

	Aantal aangevoerde paarden		Gedocumenteerde schepen		Aantal schepen zonder paarden	
	5%	Postma	5%	Postma	5%	Postma
1770-1779	2052	852	506	494	215	289
1780-1789	1416	931	373	465	234	364
1790-1794	703	161	283	463	236	446
Totaal	4171	1944	1162	1422	685	1099

Bron: Appendix II en III.

Ondanks de afname vanaf 1750 blijft het aantal geïmporteerde paarden tot 1775 aanzienlijk (zie appendix II). Opmerkelijk is echter dat Postma’s aantallen in de daaropvolgende jaren totaal niet overeenkomen met het aantal geregistreerde paarden in de boekhouding van de fiscus (zie tabellen II en III). Postma’s cijfers schieten hier zelfs enorm tekort; daarentegen is zijn database betreffende het aantal schepen wel uitgebreider. Hieruit kan geconcludeerd worden dat Postma hoogstwaarschijnlijk geen gebruik heeft gemaakt van de grootboeken en journalen, en dat de laatstgenoemden wat betreft import van paarden en andere aan belasting onderhevige goederen – in ieder geval voor de periode 1770 tot 1795 – veel completer is dan de PSNADC. Bovendien is één kwart van het aantal paarden van het door Postma beraamde aantal geschat in plaats van gedocumenteerd (zie appendix II). Daarentegen blijkt uit het

¹⁵⁸ Postma, ‘Suriname and its Atlantic connections’, 302-303.

¹⁵⁹ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 50-51; Postma, ‘Suriname and its Atlantic connections’, 301.

aantal gedocumenteerde schepen en schepen zonder paarden dat Postma kennelijk over meer materialen beschikte, die overigens voor dit onderzoek minder relevant zijn.

Tabel III. Import van paarden, ezels en hoornbeesten (1770-1799)

	Inkomend aantal schepen	Belasting op paarden	Totaal aantal paarden	Gemiddeld aantal paarden per schip	Percentage schepen zonder paarden
1770-1774	305	f5,541,00	1847	6,1	21,3 %
1775-1779	201	f615,00	205	1,0	74,6 %
1780-1784	115	f933,00	311	2,7	71,3 %
1785-1789	258	f3,315,00	1105	4,3	58,9 %
1790-1795	283	f2,109,00	703	2,5	83,4 %
1796-1799	608	f2,277,00	759	1,2	94,7 %
Totaal	1770	f14,790,00	4930	2,8	68,2 %

Bron: Appendix III

Al met al worden *in casu* de grootboeken en journalen boven de PSNADC gehanteerd. Deze in ogenschouw nemend, is er een duidelijke daling in aanvoer van paarden op te merken vanaf 1775. Zowel het totale aantal paarden als het gemiddelde aantal paarden per schip nam sindsdien enorm af. Het percentage schepen dat helemaal geen paarden aan boord had, nam juist significant toe (zie tabel III). Vanuit de republiek werd gepoogd om schepen zonder paarden uit Paramaribo te weren, blijkt uit twee plakaten van respectievelijk 1767 en 1778 waarin nogmaals de verplichting wordt benadrukt.¹⁶⁰ Echter bleek dit tevergeefs aangezien het aandeel schepen zonder paarden na de notificatie van 1778 bleef steken rond hetzelfde niveau van ongeveer driekwart. Kennelijk was er naast de afgenomen vraag een andere ontwikkeling gaande die de aanvoer van paarden afremde: namelijk dat Noord-Amerikaanse handelaren zich nog maar weinig aantrokken van de opgelegde belemmeringen. Dit vermoeden wordt overigens onderschreven door Fatah-Black, die alleen al voor het jaar 1774 maar liefst twaalf paardloze schepen aantrof die Paramaribo aandeden. In alle twaalf gevallen verklaarde de kapitein dat het enige paard dat zij aan boord hadden tijdens een storm overboord was geslagen.¹⁶¹

De dalende trend van paardenleveranties wordt weerspiegeld in de totale invoer en uitvoer van en naar Suriname (zie tabel IV). Opmerkelijk genoeg ving de daling al vijf jaar vóór de Vierde Engelse oorlog aan en niet pas tijdens de oorlog. Logischerwijs zal dit het gevolg zijn geweest van het falen van het negotiatiesysteem. Het aan het licht komen van deze mislukking, zal een doorslag hebben gegeven op het inperken van de kredietverlening aan planters. Daar

¹⁶⁰ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. II. Suriname*, 809-810 en 942-943.

¹⁶¹ Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 46.

Nederlandse wisselbrieven uitbleven, was het voor de Noord-Amerikanen minder aantrekkelijk om te handelen op Suriname. Bovendien hadden zij, nadat de dertien Britse koloniën verklaarden met het moederland te breken, hun eigen handen al vol aan de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783). Hoewel de rebellen op het Noord-Amerikaanse vasteland erin slaagden de Britten de loef af te steken, waren de Britten op hun beurt oppermachtig op zee. Dit was vooral voelbaar in de Britse West-Indische eilanden. Doordat zij niet sympathiseerden met de rebellen, maar zich loyaal verklaarden aan de Britse kroon, ondervonden zij fatale gevolgen van de onafhankelijkheidsoorlog. Handel met Noord-Amerika werd afgesloten, wat de eilanden van de goedkoopste bron aan onder andere hout, olie, vee, meel, rijst en gezouten vis ontnam. Dientengevolge ontstonden er grote hongersnoden en slavenopstanden, waarvan de impact het grootst was op Barbados, Antigua en de Britse Benedenwindse eilanden.¹⁶² Logischerwijs zullen de Britse blokkades van Amerikaanse schepen ook hun weerslag hebben gehad op de Noord-Amerikaanse handel met Suriname.

Tabel IV. Inkomsten van belastingen op buitenlandse vaart (1770-1799)

	5% Op inkomende goederen	Paarden, ezels en hoornbeesten	Lastgeld	5% Op uitgaande goederen	Bakengeld	Totaal
1770-1774	f74,396,45	f5,541,00	f59,382,00	f22,273,15	-	f161,592,60
1775-1779	f38,242,75	f615,00	f33,042,00	f11,879,35	-	f83,779,10
1780-1784	f24,810,85	f933,00	f21,288,00	f8,441,30	-	f55,473,15
1785-1789	f49,997,75	f3,315,00	f39,846,00	f20,640,65	f4,100,00	f117,899,40
1790-1795	f63,252,53	f2,109,00	f48,201,00	f42,496,28	f5,500,00	f161,558,81
1796-1799	f330,893,75	f2,277,00	f152,100,00	f558,060,85	f11,990,00	f1,055,321,60
Totaal	f581,594,08	f14,790,00	f353,859,00	f663,791,58	f21,590,00	f1,635,624,66

Bron: Appendix IV.

Het tergende de Britse overheid dat de Nederlanders openlijk sympathiseerden met de Amerikaanse rebellen. De bevoorrading van de opstandelingen, met name het faciliteren van het wapenarsenaal, geschiedde voor een belangrijk gedeelte via het eiland Sint-Eustatius. Doordat de Britse aanvoerlijnen van Noord-Amerika waren afgesneden, ging het eiland eveneens andere goederen leveren. Ook de Nederlandse handel op Sint-Eustatius explodeerde, waarna het eiland de bijnaam ‘*the Golden Rock*’ op het lijf geschreven kreeg. Een uitschieter was het jaar 1779 waarin de waarde van de handel met de Republiek werd verdrievoudigd.¹⁶³

¹⁶² A.J. O’Shaughnessy, *An empire divided. The American Revolution and the British Caribbean* (Philadelphia 2000) 160-174.

¹⁶³ W. Klooster, *Illicit riches. Dutch trade in the Caribbean, 1648-1795* (Leiden 1998) 95-97 en appendix 4-5.

De vlam sloeg over nadat onder de Russische tsarina Catharina II het ‘Verbond van de Gewapende Neutraliteit’ werd opgericht, teneinde de rechten van de neutrale zeevarende naties te beschermen en in het bijzonder tegen de Britse kaapvaart. Onder meer Denemarken, Oostenrijk, Zweden, Spanje, Pruisen en Frankrijk sloten zich hierbij aan. Ook de Republiek trad, geheel in het kader van de neutraliteitspolitiek die zij sinds het Verdrag van Utrecht in 1713 had gevoerd, tot dit neutrale verbond toe. Echter was dit tevergeefs; tien dagen na ondertekening verklaarde Groot-Brittannië de Republiek in december 1780 de oorlog.¹⁶⁴ Een ruime halve eeuw had de Republiek zich tussen de internationale conflicten heen weten te laveren en haar concurrenten Frankrijk en Engeland te vriend kunnen houden. Dientengevolge was de Nederlandse vlootmacht sterk verouderd en leek de Republiek geen schijn van kans te maken tegen het maritiem oppermachtige Groot-Brittannië. In een korte tijd kwamen veel koloniën in Britse handen. Op 3 februari 1781 werd Sint-Eustatius ingenomen in nog in dezelfde maand werden Berbice, Demerarij en Essequibo zonder al te veel moeite geconfisqueerd. Hoewel Suriname in de handen van de Republiek bleef, waren de consequenties voor de kolonisten drastisch. Nederlandse schepen konden de Britse Kaapvaarders maar nauwelijks ontwijken, waardoor aanvoerlijnen bijna geheel werden afgesneden.¹⁶⁵ Ook in de correspondenties van Dolre zijn de gevolgen evident. Zo rapporteerde Kermass aan Dolre in 1781:

‘Het is thans een bedroefte slegte en duure teyt aan Paramaribo, en zyn er veele noodige zaaken voor geld niet eens te kreygen, waaronder tobak, peypen, zeep, specereyen &d[ergelijke] wel het voornaamste zyn.’¹⁶⁶

Aan zijn berichtgeving is moedeloosheid af te lezen: ‘wat my en ons hier alle aangaat aan Paramaribo, wy leeven als de menschen in oorlog gewend zyn te leeven, altoos tusschen vrees en hoop en zo te zeggen aan alles gebrek’. Voorts vraagt hij in dezelfde brief Dolre om een gunst:

¹⁶⁴ J.E. Korteweg, *Kapersbloed en koopmansgeest. ‘Legale zeeroof’ door de eeuwen heen* (Amsterdam 2006) 220-222; J. Van Goor, ‘The colonial factor in Anglo-Dutch relations 1780-1820’ in: N. Ashton en D. Hellema (ed.), *Unspoken allies. Anglo-Dutch relations since 1780* (Amsterdam 2001) 17-32, aldaar 20; V. Enthoven, H. den Heijer en H. Jordaan, ‘De Nederlandse Atlantische wereld in militaire context 1585-1800’ in: idem (ed.), *Geweld in de West. Een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800* (Leiden en Boston 2013) 15-42, aldaar 32-33.

¹⁶⁵ R. Paesie, ‘De “Societeyt ter Navigatie op essequibo en annexe Rivieren”. Op- en ondergang van een Zeeuwse rederij’, in: M. ebben, H. den Heijer en J. Schokkenbroek (ed.), *Alle streken van het kompas. Maritieme geschiedenis van Nederland* (Zutphen 2010) 295-318, aldaar 307; Korteweg, *Kapersbloed en koopmansgeest*, 219-236; Van Goor, ‘The colonial factor in Anglo-Dutch relations’, 20-21; Enthoven, ‘De Nederlandse Atlantische wereld’, 33-34.

¹⁶⁶ Gekaapte Brieven, 7976.

‘Vriendlief, Zo U Ed[ele] occasie heeft zend mij een beetie gebrooke coffy voor mijn huys en een paar bosche banannes zo er scheepe koomen die wij dog in de andere maand verwagten.’¹⁶⁷

Een jaar later is hij genoodzaakt om voor onbepaalde tijd zijn ‘vettewariers winkel uyt gebrek van provisies [te sluiten] tot tyt en weylen er scheepen koomen.’¹⁶⁸ Niet alleen Kermass, maar ook Berkhoff verzocht Dolre gedurende de oorlog meerdere malen om koren, pluimvee en tajer, mits de plantage het kon missen.¹⁶⁹ Door de enorm gebrekkige aanvoerlijnen was Paramaribo sterk op diens achterlanden aangewezen. Omdat de tekorten de gehele kolonie betroffen, besloot het Hof van Politie in 1781 dat planters ‘met allen spoed de nodige ordres te stellen [...] dat de aanplanting van tayer, bannanes, cassave, koorn, rijst en het geene verder tot goede levensmiddelen kan strekken [...] worde vermeerdert en op alle wijzen bevordert’.¹⁷⁰

Hoewel de ingenomen koloniën al in 1782 door de Franse bondgenoten waren heroverd en na het Vrede van Parijs in 1784 werden geretourneerd aan hun voormalige eigenaren, was de oorlog voor de Republiek vooral een financiële en economische klap voor alle drie de trans-Atlantische netwerken. Ten eerste hebben we net gezien dat in Suriname aanvoerlijnen met het moederland werden afgesneden. Evenzo had de oorlog de naburige koloniën Demerarij en Essequibo veel schade berokkend. De in 1771 opgerichte ‘Sociëteit ter Navigatie op Essequibo en annexe Rivieren’ (SNER) was hierdoor geen lang leven beschoren. De hoge schulden van de SNER werden door de oorlog nog eens verergerd. Na 1784 werd er nog tevergeefs gepoogd de sociëteit nieuw leven in te blazen aan de hand van nieuwe investeringen, maar dankzij deplorabele toestand werd de SNER al eind 1788 geliquideerd.¹⁷¹ Ten tweede werd ook de Noord-Amerikaanse vaart bemoeilijkt. Vergeleken met een decennium eerder was de totale omvang van de intercontinentale vaart van Suriname gekrompen tot één derde (zie tabel IV). Dit rechtvaardigt het beklag van Kermass over de schaarsheid aan producten in 1781, want met uitzondering van specerijen, doet het vermoeden rijzen dat zij allen uit Noord-Amerika werden geïmporteerd.¹⁷² Ten derde bewees Groot-Brittannië wat betreft de slavenaanvoer eveneens zijn onbetwiste macht ter zee. Waar er

¹⁶⁷ Gekaapte Brieven, 7892.

¹⁶⁸ Ibidem, 7925.

¹⁶⁹ Ibidem, 7911, 7988.

¹⁷⁰ Schiltkamp, *West Indisch plakaatboek. Vol. II. Suriname*, 1004-1005.

¹⁷¹ Paesie, ‘De Societeyt ter Navigatie op Essequibo’, 308-309; Hoonhout, ‘De noodzaak van smokkelhandel’, 59-61.

¹⁷² Zie ook ‘Remarques over de kleyne Engelsche vaart uit Noord America’ voor een beschrijving van deze producten.

volgens de *Postma Slave Trade Database Collection* (PSTDC) in de jaren 1770 nog gemiddeld zo'n 2.467 slaven per jaar werden aangevoerd, was dit aantal in het volgende decennia gekelderd naar 451 per jaar (zie Appendix VI). Echter is de PSTDC net als de PSNADC wegens nieuwe onderzoeksresultaten, onder andere het Nationaal Archief en Den Heijer, redelijk gedateerd. Om een goed beeld te reconstrueren van de slavenaanvoer in het decennium van de Vierde Engelse oorlog is er derhalve voor gekozen om gebruikt te maken van de *Trans-Atlantic Slave Trade Database* (TASTD), die behalve de PSTDC is aangevuld met deze nieuwe resultaten.

Uit tabel V kunnen we concluderen dat de Nederlandse slavenhandel in de Vierde Engelse oorlog praktisch een halt werd toegeroepen. Hoewel het beraamde gemiddelde van Postma van 451 slaven per jaar moeten worden bijgeschaafd naar 591 slaven, is de afname nog steeds gigantisch. Vooral de jaren 1781 tot en met 1783 waren dramatisch. Van alle zeven schepen die in 1781 werden uitgereed, kon er geen één voorkomen om door de Britten te worden prijsgenomen. Het gevolg was dat er in 1782 geen enkel slavenschip naar Suriname werd uitgereed en in 1783 slechts één schip de haven van de kolonie aandede.¹⁷³

Tabel V. Aanvoer van slaven door de Republiek (1780-1789)

Jaar	aantal schepen	ingescheept	Aantal slaven ontscheept			
			Suriname	elders	onbekend	vreemde mogendheid
1780*	13	4040	1217	1338	1050	-
1781*	7	2350	-	-	827	1289
1782	2	630	-	279	300	-
1783	3	1790	150	-	271	279
1784	12	3263	1852	482	550	-
1785	11	2842	635	688	700	277
1786	3	288	249	-	-	-
1787	5	1667	497	998	-	-
1788	6	1208	699	350	-	-
1789	5	1251	615	461	-	-
totaal	67	19329	5914	4596	3698	1845

Bron: Trans-Atlantic Slave Trade Database.

*N.B. een groot aantal schepen hiervan werd door de Britten geconfisqueerd en de aanwezige slaven elders verkocht.

De beperkte importen hadden zijn weerslag op de vergaderingen van de Sociëteit van Suriname. Gedurende de oorlog werden er diverse rekwesten ingediend door reders 'om een

¹⁷³ Zie I.R. Canfijn dataregister 'De Nederlandse slavenhandel op Suriname (1780-1789)'.

schip onder neutrale vlag uit een vreemde haven te equiperen'.¹⁷⁴ Dit zullen voornamelijk reders van Nederlandse afkomst zijn geweest die hoopten om op deze manier hun schepen veiliger te stellen voor Britse kapers. In Demerarij en Essequibo werden evenzeer schepen onder neutrale vlag uitgezeild, benadrukt Van der Oest in zijn studie over de twee buurlanden.¹⁷⁵ In enkele gevallen dienden ook buitenlandse reders rekwesten in. In 1781 en 1782 verleende de Sociëteit van Suriname haar Franse bondgenoten toestemming om de schepen *La Grande Estafette* en *La Richesse de Dufort* briefwisselingen en ladingen suiker te laten verschepen.¹⁷⁶ Daarnaast zijn er gevallen bekend waarin verzoeken van andere buitenlandse schepen voor het leveren van slaven op Suriname werden ingewilligd, zoals de Deense schepen *Goelette la Gabriel* en *De Swaluw* en het Portugese schip *Minerva*.¹⁷⁷ Dat de Sociëteit vaker een oogje dichtkneep om buitenlandse schepen of neutrale vlaggen toe te staan, ging echter niet zonder slag of stoot. Belanghebbenden in de Republiek, zoals reders, kooplieden en boekhouders verzochten de Heeren X 'om voortaan geen permissie tot het equiperen van schepen naar de kolonie te verlenen anders dan aan ingezetenen dezer Staat, onder Hollandsche vlag varende en binnen deze landen gemaakt'.¹⁷⁸ In een ander rekwest daterend uit circa 1781 verzochten zij aan de Staten-Generaal tot het verlenen van konvooi, omdat planters anders genoodzaakt waren 'zig zelve in 's vijands handen over te leveren'. Beargumenteerd werd 'dat deeze door de nood aangeweze weg van recours tot vreemde vlaggen teffens door de meerdere kosten [...] de revenuen zo zeer zal absorbeeren' dat niet alleen planters hun inkomsten zouden zien dalen maar 'er teffens geene gegronde hoop is voor de groote meenigte der houders van obligatien om zig met betaling [...] der uitgelooofde interessen te vleyen; [...] en in zommige gevallen de geheele betaling daarvan op te schorten'.¹⁷⁹

Verzoeken tot bescherming van de Nederlandse vaart waren echter tevergeefs. De Sociëteit deed tijdens en na de oorlog enorme concessies en er is een opmerkelijke kentering in de regelgeving te herkennen. Om de kolonisten in de bittere oorlogstijd tegemoet te komen, werd er vanaf 1783 toestemming verleend om schepen die gebouwd waren in Surinaamse

¹⁷⁴ Register van Resoluties (8 januari 1783 – 17 december 1783), NA, Sociëteit van Suriname (SvS), inv. nr. 73 p. 67-68 en 296-297.

¹⁷⁵ Van der Oest, 'The forgotten colonies', 348.

¹⁷⁶ Register van Resoluties (3 januari 1781 – 31 december 1781), NA, SvS, inv. nr. 71 p. 350-351; Register van Resoluties (7 januari 1782 – 24 december 1782), NA, SvS, inv. nr. 72 p. 91.

¹⁷⁷ NA, SvS, inv. nr. 72. p. 209-210 en 338-339.

¹⁷⁸ NA, SvS, inv. nr. 73 p. 296-297.

¹⁷⁹ Rekest aan de Staten-Generaal van reders en andere belanghebbenden om bescherming van de scheepvaart op Suriname (ca. 1781), Afschriften van resoluties van de Staten-Generaal, de Staten van Holland en West-Friesland en de Staten van zeeland en enkele andere stukken betreffende Suriname, Berbice Essequibo, Demerarij en andere koloniën van WIC, 1776-1795, SAA, AMAALS, inv. nr. 302 f. D.

wateren, te laten handelen in de naburige eilanden en Noord-Amerika, voor zover het door het plakkaat van 1704 was toegestaan. Bovenal werden zij gecategoriseerd onder de Nederlandse regelgeving en dienden geen vijf maar slechts tweeënhalf procent belasting af te dragen.¹⁸⁰ Overigens had de Republiek al verbazingwekkend lang vastgeklampt aan het privilege van eigen bodem en daarmee de scheepsindustrie van Suriname de kop in gedrukt. Kort na de oorlog werd vrij abrupt één van de allerlaatste pijlers van het Nederlandse voorrecht opgeheven, toen namelijk in 1789 stilzwijgend de slavenmarkt werd geopend voor buitenlandse handelaren. Hieruit blijkt nogmaals dat het niet zo gemakkelijk was om iets wat in oorlogstijd oogluikend werd toegestaan, in vreedstijd zomaar terug te draaien.

De liberalisering van de slavenvaart is een uitstekende illustratie voor de veranderingen die optreden na de Vierde Engelse Oorlog. Postma constateerde dat er in Suriname gedurende de gehele periode vóór 1789 slechts 120 slaven uit Amerika werden aangevoerd en dat dit aantal vanuit het niets explodeert tot een aanvoer van 1.260 in 1789.¹⁸¹ Deze snelle stijging zou er op kunnen wijzen dat de geliberaliseerde vaart kon inhaken op een bestaande illegale handel van Suriname of van de naburige koloniën.¹⁸² Hoewel illegitieme slavenhandel op Suriname tot dusver nog niet is aangetoond, werd er in Essequibo en Demerarij sinds jaar en dag een oogje toegeknepen. Deze handel kon niet worden belet om drie redenen: de koloniën hadden een matige strategische ligging, een gebrekkige institutionele capaciteit en een semionafhankelijke houding van de koloniale autoriteiten.¹⁸³ Een saillant detail is overigens dat vanuit de Republiek door de Staten-Generaal en andere belanghebbenden zoals de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC), elke vorm van liberalisering met kracht van de hand werd gewezen. In tegenstelling tot in Suriname werd het slavenmonopolie hier na 1789 gewoon gehandhaafd. Hoe groot het potentieel van de plantagekoloniën was, werd na verovering van de Britten in 1796 duidelijk. Direct na de openstelling van de slavenmarkt werd de aanvoer binnen tien jaar tijd verdubbeld.¹⁸⁴

In de twee andere handelsstromen is er een soortgelijke ontwikkeling te constateren. In Suriname ontstond er al direct na de oorlog een enorme toename van handel met Noord-Amerika. Wat betreft het aantal schepen oversteeg het Noord-Amerikaanse aandeel het Nederlandse al in 1783, maar hierbij was de omvang van de schepen immers een stuk kleiner (zie appendix V). Wat betreft de handel kostte het de Amerikanen enige jaren om de vaart op

¹⁸⁰ Schiltkamp, *West Indisch plakkaatboek. Vol. II. Suriname*, II 1056-1057.

¹⁸¹ Postma, 'Suriname and its Atlantic Connections', 307; PSNADC.

¹⁸² Fatah-Black, 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname', 52-53.

¹⁸³ Oostindie, 'British capital', 41-42; Hoonhout, 'De noodzaak van smokkelhandel', 63-70.

¹⁸⁴ Hoonhout, 'De noodzaak van smokkelhandel', 62-63.

het oude niveau te krijgen, maar vanaf 1795 kwam de toename tot een exorbitant niveau. Ten opzichte van 1770 werd de handel in 1795 verdubbeld; nog geen drie jaar later was deze zelfs in tienvoud toegenomen (zie appendix IV). Deze gigantische stijging kon tot stand komen doordat er in de loop van 1795 plotseling de handel op de eeuwenlang beschermde plantageproducten werd opengesteld aan de Amerikanen. Vanaf het begin van dat jaar werd er aan kapiteins toegestaan om 'producten in te kopen mits boven de gewoone lasten betaalende 6 p[rocent], van welke 6 p[rocent] zal werden geresitueert zo ras hij binnen 9 maanden zal doceeren dat die producten in de haavens van de Republieq in Europa zijn ingevoerd en verkogt'. Echter werd al gedurende datzelfde jaar deze allerlaatste beperking losgelaten en zien we tegen het einde van 1795 dat de Amerikanen zonder belemmeringen producten als suiker, koffie, katoen en cacao in Suriname konden kopen.¹⁸⁵ Terwijl de importgoederen voor de Surinamers grotendeels hetzelfde bleven, veranderde het uitgavenpatroon van de Noord-Amerikanen enorm. De openstelling leidde niet alleen tot een groeiende export naar Amerika, maar ook tot een positieve handelsbalans. In de laatste vijf jaar van de achttiende eeuw zien we dat de waarde van de export voor het eerst de waarde van de import oversteeg (zie appendix IV).

De liberalisering op de handel in Suriname ging gepaard met een tweetal andere ontwikkelingen die veroorzaakt werden door de Vierde Engelse oorlog. Ten eerste gaf de oorlog de nekslag aan de WIC. In 1789 werd een commissie bestaande uit W.C. Boey en W.A. Sirtema van Grovestins aangesteld om de vitaliteit ter plekke te beoordelen. Hun kritiek op het bestuur, rechtspraak, financiën en defensieapparaat leidde ertoe dat de WIC in november 1791 werd opgeheven en overgedragen aan de Staten-Generaal.¹⁸⁶ Gedurende de volgende twintig jaar zou de kolonie onder zes verschillende bestuursorganen vallen. Dit had te maken met de roerige tijden in Nederland waar achtereenvolgens patriotten en Fransgezinden de Britten deed bewegen om de Nederlandse koloniën tot twee keer toe in beslag te nemen. Dat Berbice, Essequibo en Demerarij in 1796 en Suriname in 1799 in Britse handen kwamen, deed de intensivering van de intercontinentale handel alleen maar ten goede. In 1803 werden Berbice, Essequibo en Demerarij nogmaals bezet, ditmaal voor definitief. Ten tweede bekrachtigde de overwinning van de oorlog voor eens en voor altijd de Britse oppermacht ter zee. Het snelle herstel van de Amerikaanse economie zou grote gevolgen hebben. Vanaf het moment dat de Republiek van de troon werd gestoten, zagen de Amerikanen de kans schoon de verbindende rol van Paramaribo over te nemen. De journalen van ontvangst en de

¹⁸⁵ Journaal van ontvangst der 5% (1794-1799), NA, Administratie van Financiën Suriname (AvFS), inv.nr. 199.

¹⁸⁶ Enthoven, 'De Nederlandse Atlantische wereld', 34.

PSNADC bevestigen nogmaals dat de Republiek had haar monopolie op koloniale netwerken verloren. Zowel in de slavenvaart, intercontinentale vaart als de vaart tussen Suriname en patria kwamen de Amerikanen om de hoek kijken en verloor Paramaribo haar betekenis als prominent knooppunt binnen de Atlantische wereld.

Conclusie

Gedurende de laat zeventiende en achttiende eeuw hebben bestuurders uit Republiek herhaaldelijk getracht om buitenlandse handelaren buiten de deur te houden. Deze mercantilistische politiek was vergeleken met concurrenten als Engeland en Frankrijk niet uitzonderlijk, maar geheel overeenkomstig met de achttiende-eeuwse tijdsgeest onder opkomende kapitalistische mogendheden. Aan de hand van enkele besluiten hebben we kunnen zien dat de Republiek verscheidene pogingen heeft ondernomen om de rem op buitenlandse handel te leggen, waarvoor zowel tarifaire als non-tarifaire belemmeringen werden vervaardigd. Al in de statuten van de oprichting van de Sociëteit van Suriname werd een poging gedaan de belangen van de Republiek te waarborgen en te beschermen tegen niet-Nederlandse handel. Echter bleken deze maatregelen nooit voor de volle honderd procent uitvoerbaar en controleerbaar. Grenzen waren te poreus en gebieden te uitgestrekt om geheel onder controle van de machthebbers te vallen. Zowel niet-Nederlandse handelaren als particuliere lorredraaijers konden in veel gevallen buiten de reikwijdte van de Republiek en de handelscompagnieën gewoon hun gang gaan. Bovendien stonden planters in Suriname buitenlandse handel oogluikend toe en trokken Amerikaanse handelaren zich op den duur nog maar weinig aan van de opgelegde beperkingen.

Het in 1704 vervaardigde plakkaat is een perfecte illustratie van de mercantilistische mentaliteit van de Republiek. Het demonstreert dat de Sociëteit was enerzijds genoodzaakt tot het sluiten van compromissen met planters, maar anderzijds zoveel mogelijk poogde haar eigen belangen en die van andere actoren in de Republiek te beschermen. Bij het maken van deze concessies hobbelde de Republiek voortdurend achter de feiten aan. Keer op keer klampte zij te lang vast aan de gekoesterde monopolies en pas wanneer de Sociëteit niet meer in staat was om particuliere en niet-Nederlandse handelaren in toom te houden, werden er concessies gedaan. Dit gebeurde niet zonder slag of stoot, zo werd de wetgeving omtrent paardenhandel tot twee keer toe aangescherpt. Hoewel de Nederlandse particuliere vaart al sinds de aanvang van de Sociëteit in 1682 was geliberaliseerd, opende de WIC de slavenmarkt pas in de jaren 1730. Gezien de stapsgewijze openstelling in respectievelijk 1730, 1734 en 1738 kan er worden geconcludeerd dat de WIC haar monopolie niet zo maar van de hand wilde doen. Ondanks dat Noord-Amerikaanse concurrentie al net zo lang als particuliere concurrentie bestond, werd voor hen de markt pas veel later geliberaliseerd. Pas toen in de Vierde Engelse oorlog de Nederlandse superioriteit overzee werd gekrenkt, vond de

openstelling van de markten binnen Nederlandse territoria voor buitenlandse handelaren vrij abrupt plaats.

In deze scriptie is getracht te doorbreken met de handelscompagnieentaliteit en de centrum-periferieanalyse van de geschiedschrijving. Er is een nadruk gelegd op zowel lokale als interkoloniale verbindingen, zonder hierbij de ontwikkelingen uit de Republiek te onderbelichten. De correspondentie van Dolre heeft voor opheldering gezorgd over de lokale verbindingen op Suriname ten tijde van het de Vierde Engelse oorlog en de ontmanteling van het negotatiesysteem. De doorstart van plantages direct onder de negotatiefondsen leidde tot absentisme op deze plantages. Uit Dolre's briefwisselingen hebben we de relatie tussen deze verschillende actoren in de Republiek, Paramaribo en de plantage kunnen aanschouwen. De verscheidenheid aan functionarissen leidde tot belangenverstrengeling tussen de invloedrijke, goed betaalde administrateurs in Paramaribo en de gedeputeerde directeuren op de plantages. Dat Spanningen duidelijk zichtbaar waren, blijkt uit de veelvuldige aantal keren dat Dolre door zijn administrateurs werd berispt. De doorstart van de negotaties leidde tevens tot de voortzetting van de gebonden consignaties om op die manier de opgelopen schulden af te lossen. Zo diende de plantage-eigenaresse Magdalena Johanna de Hoy haar geogste goederen direct te consigneren aan de negotatiedirectie van de firma Van Heemert & Baerlman. Paramaribo fungeerde hierbij knooppunt van zowel lokale als interkoloniale verbindingen, zoals Fatah-Black heeft aangetoond. De hoofdstad faciliteerde niet alleen uitwisseling van goederen met de Republiek, maar fungeerde tevens als distributiecentrum van lokale plantageproducten zoals melasse, drum en hout. Zowel administrateurs als kruideniers functioneerden hierbij als rechterhand in de stad. Wegens uitblijven van kapitaal uit de Republiek in het laatste kwartaal van de achttiende eeuw, was het erg aantrekkelijk om te handelen met de Noord-Amerikanen, aangezien planters het er echter weinig aan zal hebben gelegen van wie zij hun producten kochten. Met lichte voorzichtigheid kan worden aangenomen dat Dolre directe contacten had met de Amerikaan Nicolas Brown. Uit de correspondentie met Kermass lijken veel van de genoemde producten uit Amerika te komen. Mogelijk zou Dolre tabak en paarden van Brown hebben gekocht en daarbij zou de firma G.G. Knispel & Compagnie als intermediair te Paramaribo kunnen hebben gefungeerd.

Aangetoond is dat Postma's databases van enorme waarde zijn geweest voor het in kaart brengen van handelsstromen op Suriname, maar dankzij nieuwe onderzoeksresultaten moeten worden aangevuld. In deze scriptie is er een bijzondere aandacht uitgegaan naar de grootboeken en journalen van ontvangst der 5% als aanvulling op de PSNADC. Aan de hand van deze fiscale administratie is het mogelijk geweest om de totale omvang van de Noord-

Amerikaanse handel te kunnen reconstrueren voor de periode 1770 tot 1800. Vanaf 1775 is er een dalende trend op te merken in zowel de Noord-Amerikaanse handel als de slavenhandel. Dit kan worden verklaard aan de hand van de laster die Suriname ondervond van de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog enerzijds en anderzijds vanwege de rem op kredietverlening na het mislukken van de negotiaties. Het sympathiseren met de Noord-Amerikaanse opstandelingen leidde tot de uitbraak van de Vierde Engelse oorlog. De financiële malaise waarin de Surinaamse economie tussen de jaren 1775 tot 1780 was terechtgekomen, werd door deze uitbraak oorlog nog eens verergerd. Zowel de slavenhandel als de Noord-Amerikaanse handel bevond zich gedurende de oorlogsjaren in een lethargie. Pas ten tijde van crises werd duidelijk hoe afhankelijk Paramaribo was van diens achterlanden. Verscheidene verzoeken aan Dolre voor aanvulling van levensmiddelen en het door het Hof van Politie vervaardigde decreet, wijzen op de enorme tekorten in Paramaribo en de slechte bereikbaarheid voor schepen uit de Republiek.

Het falen van de negotiaties was de opmaat naar het doorbreken van de mercantilistische barrières, welke proces na de Vierde Engelse oorlog stilzwijgend werd voltooid. Vanuit de Republiek werden tijdens en na de oorlog enorme concessies gedaan. Verschillende buitenlandse en neutrale schepen werd toestemming verleend om te varen op de haven van Paramaribo en vanaf 1783 kregen ook Surinaamse schepen volledige Nederlandse rechten. Met de openstelling van de Nederlandse slavenhandel in 1789 en de handel op beschermde plantagegoederen in 1795, werd het gehele Atlantische gebied geopend voor vreemde mogendheden. Opmerkelijk genoeg vond dit proces grotendeels stilzwijgend plaats. Zonder enig plakkaat te vervaardigen, werden buitenlandse handelaren plotseling toegestaan in Nederlandse wateren. Terwijl op het Europese continent de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ten onder ging door het uitbreken van de Bataafse Revolutie, stortte eveneens de Nederlandse oppermacht op zee in. Binnen een kort termijn waren alle monopolistische voordelen als sneeuw voor de zon verdwenen. De WIC werd opgeheven en de knooppuntfunctie van Paramaribo werd door de Noord-Amerikanen overgenomen.

Het beleid wat de Sociëteit door de eeuwen heen heeft gevoerd, weerspiegeld de conjunctuur van de Amerikaanse vaart op Suriname. Gedurende haar hele bestaan heeft de Sociëteit te kampen gehad met buitenlandse concurrentie, zonder dat zij deze ooit geheel heeft kunnen verbannen. Alleen in tussen circa 1753 tot 1775 slaagden de bewindhebbers erin buitenlandse handelaren buiten de deur te houden en uitsluitend door de omloop van enorme geïnvesteerde geldbedragen waardoor planters verplicht waren om goederen direct aan de Republiek te consigner. In de andere periodes is er een zeer intensieve relatie met de

Noord-Amerikaanse handelaren op te merken. Na de vervaardiging van het plakkaat werd tussen 1704 en 1753 de Amerikaanse vaart enorm geïntensiveerd en was het aantal Amerikaanse schepen groter dan het aantal Nederlandse. Gedurende de Vierde Engelse oorlog is er eenzelfde ontwikkeling gaande, zo is gebleken uit de grootboeken en journalen en appendix V. Zeker vanaf 1795 explodeerde de handel met de Noord-Amerikanen en wordt de negatieve handelsbalans voor het eerst omgezet in een positief saldo.

Wat kan er uit het bovenstaande worden geconcludeerd over de mate van globalisering op achttiende-eeuws Suriname? Suriname moet geplaatst worden in de context van Europese mogelijkheden die protectionistische maatregelen namen ter bescherming van de eigen monopolistische vaart. Echter werden deze belemmeringen continu uitgedaagd door grensgebieden. Het directeurschap van Jan Gerhard Dolre valt te plaatsen aan het einde van de *expansive globalisation* fase, waarin de uitbreiding van het Nederlandse koloniale wereldrijk in de Nieuwe wereld is geconsolideerd en haar grenzen heeft bereikt. De monopolies van de WIC en de Sociëteit van Suriname hebben hierin een paradoxale rol gespeeld. Koste wat kost werd er aan gedaan om eigen macht te behouden en globalisering te voorkomen. Maar juist door de strenge opgelegde regelingen werden zowel kolonisten, particulieren als niet-Nederlandse handelaren gestimuleerd om de mazen van de wet te vinden en te omzeilen, wat op den duur globalisering in de hand werkte. Wonderbaarlijk genoeg kon Paramaribo ondanks de opgelegde barrières uitgroeien tot een internationaal metropool. Echter legde dit wel een rem op kapitaalaccumulatie en de ontwikkeling van eigen industriële productie. Het grote verlies in de Vierde Engelse oorlog heeft ervoor gezorgd dat het mercantilisme werd geforceerd en er voor het eerst ruimte ontstond voor liberale handelsstromen en individuele interacties. Al ruim voor de openstelling van de Nederlandse Atlantische wereld waren er netwerken aangelegd die centra over de hele wereld verbonden met Suriname. Echter werd de intensiteit of frequentie van deze netwerken door de bestuurders in de Republiek op een kunstmatig laag peil gehouden. Pas na het doorbreken van dit mercantilistische beleid kon marktwerking daadwerkelijk ongehinderd plaatsvinden op basis van vraag en aanbod. De liberalisering die aan het eind van de achttiende eeuw in Suriname werd geboekt, bracht Suriname een stap dichterbij tot een geglobaliseerde samenleving. De compositie die op het schilderij van John Greenwoord werd gekenschetst, blijkt onder andere uit de briefwisseling van Dolre uiteindelijk helemaal niet zo'n sporadische beeltenis te zijn. Hoewel zij sinds de vervaardiging van het plakkaat in 1704 door planters werden gedoogd, werd hen door bestuurders uit de Republiek geen warm welkom geheten. Gebleken is dat voordat zij vrijelijk hun gang konden gaan, Amerikaanse handelaren nog een lange weg moesten afleggen.

Bibliografie

Gedrukte primaire bronnen

Beeldsnyder, W.W., *Surinaamsche Almanach op het jaar onzes Heere Jesu Christi. Anno 1798* (Paramaribo 1798).

Brouwn, C., *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jaare 1793* (Paramaribo 1793).

Brouwn, C., *Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jaare 1796* (Paramaribo 1796).

Departement Paramaribo der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, *Surinaamsche Almanak voor het Jaar 1846* (z.p. 1845).

Gedrukte secundaire bronnen

Abu-Lughod, J.L., *Before European Hegemony. The world system A. D. 1250-1350* (New York en Oxford 1989).

Antunes, C., *Globalisation in the early modern period. The economic relationship between Amsterdam and Lisbon, 1640-1705* (Amsterdam 2004).

Antunes, C., en F. Ribeiro da Silva, 'Amsterdam merchants in the slave trade and African commerce, 1580s-1670s', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 9, Vol. IV (Amsterdam 2012) 3-30.

Buddingh', H., *De geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 2012).

Emmer, P.C., *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam en Antwerpen 2000).

Enthoven, V., H. Den Heijer en H. Jordaan, 'De Nederlandse Atlantische wereld in militaire context, 1585-1800' in: Idem (ed.), *Geweld in de West. Een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800* (Leiden en Boston 2013) 15-42.

Fatah-Black, K., 'Paramaribo as Dutch and Atlantic nodal point, 1650-1795', in: G. Oostindie en J.V. Roitman (ed.), *Dutch Atlantic connections, 1680-1800: Linking empires, bridging borders* (Leiden 2014) 1-16.

Fatah-Black, K., 'Paramaribo en het achterland in de achttiende eeuw', *OSO. Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 30, Vol. II (Amsterdam 2011) 298-315.

Fatah-Black, K., 'Smokkelhandel en slavenhandel in Suriname gedurende de ondergang van de Nederlandse macht op zee, 1780-1795', *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 32, Vol II (Amsterdam 2012) 38-53.

Fatah-Black, K., *Suriname and the Atlantic world, 1650-1800* (Proefschrift, Leiden 2013).

- Fatah-Black, K., 'Suriname en de wereld, 1650-1800. Een Atlantisch en mondiaal perspectief', *OSO: Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 31, Vol. II (Amsterdam 2012) 177-191.
- Goor, J. van, 'The colonial factor in Anglo-Dutch relations, 1780-1820' in: N. Ashton en D. Hellema (ed.), *Unspoken allies. Anglo-Dutch relations since 1780* (Amsterdam 2001) 17-32.
- Hartsinck, J.J., *Beschryving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-America* (Amsterdam 1770).
- Hedges, J.B., *The Browns of Providence plantations. Colonial years* (Cambridge, Massachusetts 1952).
- Held, D. e.a., *Global transformations. Politics, economics and culture* (Stanford 1999).
- Heijer, H. den, *Goud, ivoor en slaven. Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Zutphen 1997).
- Hoonhout, B., 'The crisis of the subprime plantation mortgages in the Dutch West Indies, 1750-1775', *Leidschrift* 28, Vol. II (Leiden 2013) 85-100.
- Hoonhout, B., 'De noodzaak van smokkelhandel in Essequibo en Demerary, 1750-1800', *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 32, Vol. II (Amsterdam 2012) 54-73.
- Hoonhout, B., *Subprime plantation mortgages in Suriname, Essequibo and Demerara, 1750-1800. On manias, Ponzi processes and illegal trade in the Dutch negotiatie system* (ongepubliceerde MA-scriptie *History of the European expansion and globalisation*, Leiden 2012).
- Howe, S., *Empire. A very short introduction* (Oxford 2002).
- Klooster, W., *Illicit Riches. Dutch trade in the Caribbean, 1648-1795* (Leiden 1998).
- Kom, A. de, *Wij slaven van Suriname* (Amsterdam 1934).
- Korteweg, J.E., *Kapersbloed en koopmansgeest. 'Legale zeeroof' door de eeuwen heen* (Amsterdam 2006).
- Meiden, G.W. van der, *Betwist bestuur. Een strijd om de macht in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 1978).
- Muurling, S., '“Dolre doe dog het hout en planke soo wat aan Gertruijdenberg”. Een inblik in het leven van de plantagedirecteur Jan Gerhard Dolre tussen 1778-1782' in: E. van der Doe, P. Moree en D.J. Tang (ed.), *Sailing Letters Journaal V. Buitgemaakt en teruggevonden. Nederlandse brieven en scheepspapieren in Engels archief* (Zutphen 2013) 122-130.
- Oest, E.W. van der, 'The forgotten colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814', in: J.M. Postma en V. Enthoven (ed.), *Riches from Atlantic commerce. Dutch Transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 323-361.

- Oostindie, G., ‘ “British capital, industry and perseverance” versus Dutch “old school”?’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden. Low Countries Historical Review* 127, Vol. IV (Utrecht 2012) 28-55.
- Oostindie, G., *Roosenburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Leiden 1989).
- O’Shaughnessy, A.J., *An empire divided. The American Revolution and the British Caribbean* (Philadelphia 2000).
- Osterhammel, J. en N.P. Petersson, *Globalization. A Short history* (Princeton en Oxford 2005).
- Paasman, B., ‘Leven als een vorst. De planter-directeur in de literatuur over Suriname’, *Kruispunt* 161 (Brugge 1995) 386-406 .
- Paesie, R., ‘De “Societeit ter Navigatie op Essequibo en annexe Rivieren”. Op- en ondergang van een Zeeuwse Rederij’ in: M. Ebben, H. den Heijer en J. Schokkenbroek (ed.), *Alle streken van het kompas. Maritieme geschiedenis in Nederland* (Zutphen 2010) 295-318.
- Paesie, R., ‘Van monopolie naar vrijhandel. De illegale slavenhandel tijdens het octrooi van de Tweede West-Indische Compagnie, 1674-1730’, *OSO. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis* 28, Vol. II (Amsterdam 2009) 103-121.
- Postma, J.M., ‘Breaching the mercantile barriers of the Dutch colonial empire: North American trade with Surinam during the eighteenth century’ in: O.U. Janzen (ed.) *Research in maritime history Vol. XV. Merchant organization and maritime trade in the North Atlantic, 1600-1815* (St. John’s, Newfoundland 1998) 107-131.
- Postma, J.M., ‘Suriname and its Atlantic connections, 1667-1795’ in: J.M. Postma en V. Enthoven (ed.), *Riches from Atlantic commerce. Dutch Transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 287-322.
- Sanders, E., ‘Woord vooraf’ in: E. van der Doe, P. Moree en D.J. Tang (ed.), *Sailing Letters Journaal I. De dominee met het stenen hart. En andere overzeese briefgeheimen* (Zutphen 2008) 9-13.
- Schiltkamp, J.A. en J. Th. de Smidt (ed.), *West Indisch Plakaatboek, Vol. I en II Suriname: Plakaten, ordonnantiën en andere wetten, uitgevaardigd in Suriname 1667-1816* (Amsterdam 1973).
- Stipriaan, A. van, ‘Debunking debts. Image and reality of the colonial crisis. Suriname at the end of the eighteenth century’, *Itinerario* 19, Vol. I (Leiden 1995) 69-84.
- Stipriaan, A. van, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863* (Leiden 1993).

Unger, W.S., *III Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel. I. Beknopt overzicht van de Nederlandse slavenhandel in het algemeen* ('s Gravenhage 1956).

University Steering Committee on Slavery and Justice, *Slavery and justice. Report on the Brown University Steering Committee on Slavery and Justice* (Providence 2006).

Voort, J.P. van de, *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel* (Proefschrift, Eindhoven 1973).

Wolbers, J., *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam 1861).

Archivalia

Nationaal Archief (NA)

1.05.03 Sociëteit van Suriname (SvS)

71 Register van Resoluties (3 januari 1781 - 31 december 1781).

72 Register van Resoluties (7 januari 1782 - 24 december 1782).

73 Register van Resoluties (8 januari 1783 - 17 december 1783).

1.05.10.07 Administratie van Financiën Suriname (AvFS)

196 Journaal van ontvangst van de 5% (1772-1776).

197 Journaal van ontvangst van de 5% (1777-1788).

198 Journaal van ontvangst van de 5% (1789-1793).

199 Journaal van ontvangst van de 5% (1794-1799).

200 Grootboek van ontvangst van de 5% (1769-1771, fragment).

201 Grootboek van ontvangst van de 5% (1772-1781).

202 Grootboek van ontvangst van de 5% (1782-1788).

203 Grootboek van ontvangst van de 5% (1789-1793).

204 Grootboek van ontvangst van de 5% (1799).

205 Grootboek van ontvangst van de 5% (1800).

1.05.11.14 Suriname: Oud Notarieel Archief (SONA)

201 Inventarissen en prisaties/taxaties (januari - juli 1757).

376 'Judicieele akten'. Akten van boedelverzegeling, boedelontzegeling, hypothecaire schuldverbintenis, borgtocht, acquit enz. (juli - december 1774).

Stadsarchief Amsterdam (SAA)

231 Archief van de eigenaren van het huis Marquette, de heerlijkheid Assendelft en het huis Assumburg en aanverwante families, en van de familie Van Limburg Stirum.

294 A t/m KK Stukken betreffende de West-Indische Compagnie en Suriname. 1675-1791.

X Plakkaat en staat betreffende de handel op Suriname vanuit Noord-Amerika en andere Engelse koloniën. 1704, 1763-1767.

299 'Remarques over de kleyne Engelsche vaart uit Noord America', beschouwing door een inwoner van Suriname over alternatieven voor de Amerikaanse handel (vooral in levensmiddelen) op Suriname [tussen 1775 en 1783].

302 A t/m M Afschriften van resoluties van de Staten-Generaal, de Staten van Hollend en West-Friesland en de Staten van Zeeland en enkele andere stukken betreffende Suriname, Berbice, Essequibo, Demerarij en andere koloniën van de WIC. 1776-1795.

D Rekest aan de Staten-Generaal van reders en andere belanghebbenden om bescherming van de scheepvaart op Suriname [ca. 1781] Gedrukt. In twee exemplaren aanwezig.

5075 Notarieel Archief te Amsterdam

Notarieel Archief van D. van den Brink 10634/380; 10634/399.

Notarieel Archief van I. Pool: 12721/112; 12722/59; 12725/150; 12726/50; 12727/116; 12732/151; 12736/134; 12744/16.

Notarieel Archief van J.H. Zilver 17341/ 312.

Elektronische bronnen

Data Archiving and Networked Services (DANS)

Dutch Atlantic connections: the circulation of people, goods and ideas in the Atlantic world, 1600-1795. <https://easy.dans.knaw.nl>

Postma Slave Trade Database Collection (PSTDC). (geraadpleegd op 18-04-2013).

Postma Suriname-North America Data Collection (PSNADC). (geraadpleegd op 31-01-2014).

Gekaapte brieven (Archief Dolre)

Verscheidene brieven verstuurd van en naar J.G. Dolre (digitale briefnummers 7108 t/m 8474). <http://www.gekaaptebrieven.nl/zoek> (geraadpleegd op 05-01-2014).

http://www.gekaaptebrieven.nl/tekst/over_de_brieven (Geraadpleegd op 05-01-2014).

Slavevoyages Database

Voyages: The Trans-Atlantic Slave Trade Database. <http://www.slavevoyages.org> (geraadpleegd op 18-04-2013).

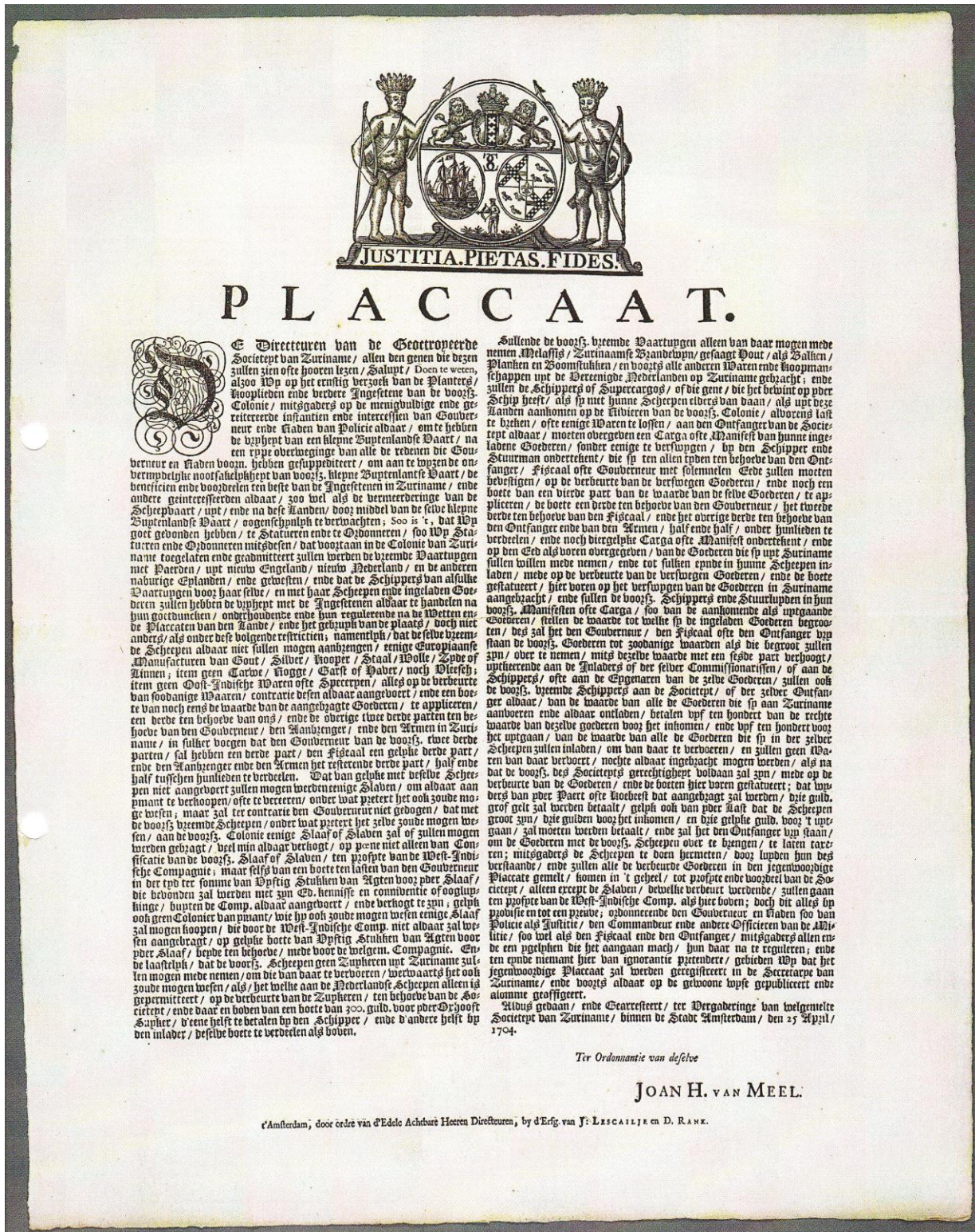
Overige websites

<http://nationalhumanitiescenter.org/pds/becomingamer/economies/text3/merchantssatire.pdf>

(Geraadpleegd op 17-02-2014).

Appendix I

Plakkaat betreffende de handel op Suriname vanuit Noord-Amerika en andere Engelse koloniën 1704

Directeuren van de Gortropeerde Societeit van Suriname; allen den genen die bezien zullen zijn ofte hooren lezen / Saluyt / Doen te weten, alsoo Wy op het ernstig verzoek van de Planters / kooplieden ende verders Ingeestene van de voorsz. Colonie / misgaders op de menigvuldige ende gereiterende instantien ende interessien van Gouverneur ende Raden van Policie albaar / om te hebben de byzuyt van een kleine Nuytlandse Vaart / na ten rype oobertoginge van alle de redenen die Gouverneur ende Raden voorn. hebben gesuppliceert / om aan te wysen de onverschuldighen voorafschuyghen van voorsz. kleine Nuytlandse Vaart / de benessien ende voordelen ten beste van de Ingeestenen in Suriname / ende andere geinteresseerden albaar / zoo wel als de vermeerderinge van de Schreyvaart / upt / ende na dese Landen / booz middel van de selve kleine Nuytlandse Vaart / oogenschpulph te verdoachten / Soo is 't, dat Wy goet gebonden hebben / te Statueren ende te Oubonneren / soo Wy Statueren ende Oubonneren misgaders / dat vooytaan in de Colonie van Suriname toegelaten ende geadmiteert zullen worden de bezeemde Waartuygen niet Paerden / upt nieuw Engeland / nieuw Nederland / en de anderen naburige Oplanden / ende gewesten / ende dat de Schippers van alskelke Waartuygen booz haer selve / en met haer Scheypen ende ingeladen Goederen zullen hebben de byzuyt met de Ingeestenen albaar te handelen na hun goetduncken / onderhouden ende hun regulerende na de Wetten ende Placcaten van den Lande / ende het gebuyt van de plaats / noch niet anders als onder dese volgende restrictien; namentlych / dat de selve bezeemde Scheypen albaar niet sullen mogen aanbrenghen / enige Europaanse Manufacturen van Gout / Silber / krooper / Sjaal / Wolle / Zypde of Timmer / item geen Oost-Indische Waren ofte Specerren / alles op de verbeurte van foodanige Waaren / contrarie desen albaar aangevoert / ende ten boere van noch eens de waarde van de aangevoerde Goederen / te applicieren / ten derde ten behoeve van ons / ende de overige twee derde partten ten behoeve van den Gouverneur / den Raanbrengher / ende den Armen in Suriname / in sulker voegen dat den Gouverneur van de voorsz. twee derde partten / sal hebben ten derde part / den Fiscaal ten gelyke derde part / ende den Raanbrengher ende den Armen het resterende derde part / half ende half tusschen hantlieden te verdeelen. Wat van gelijke met deselve Scheypen niet aangevoert zullen mogen worden enige Slaven / om albaar aan pmannt te verhoopen / ofte te bereeren / onder wat pretext het ook zoude moge wesen / maar zal ter contrarie den Gouverneur niet gebogen / dat met de voorsz. bezeemde Scheypen / onder wat pretext het selve zoude mogen wesen / aan de voorsz. Colonie enige Slaaf of Slaven zal of zullen mogen worden gebragt / wel min albaar verhoort / op poene niet allen van Conscience van de voorsz. Slaaf of Slaven / ten profyte van de West-Indische Compagnie; maar selvs van ten boeren lasten van den Gouverneur in der tyd ter somme van Dvftig Stukken van Agten booz pder Slaaf / die behouden zal werden niet zyn E. kennisse en comdientie of ooytuyghing / buuten de Comp. albaar aangevoert / ende verhoort te zyn / gelph ook gen Colonie van pmannt / wie hy ook zoude mogen wesen enige Slaaf zal mogen hoopen / die door de West-Indische Comp. niet albaar zal wesen aangebragt / op gelijke boete van Dvftig Stukken van Agten booz pder Slaaf / beide ten behoeve / mede voor de welgen. Compagnie. Ende laastelych / dat de voorsz. Scheypen geen Zuypheren upt Suriname zullen mogen mede nemen / om die van daar te verhoeren / waerdaerts het ook zoude mogen wesen / als / het welke aan de Nederlandse Scheypen alleen is gepermittiert / op de verbeurte van de Zuypheren / ten behoeve van de Societeit / ende daar en boven van een boete van 300. guld. booz pder Oerhoofst Schipper / of ene helft te betalen by den Schipper / ende d' andere helft by den inlander / deselve boete te verdeelen als boven.

Sullende de voorsz. bezeemde Waartuygen allen van daar mogen mede nemen Melassys / Zurtinaamse Handelpyn / gesaagt Dout / als Salken / Planken en Boomstukken / en boozts alle anderen Waren ende inkoopmanschappen upt de Vereenigde Nederlanden op Suriname gebragt / ende zullen de Schippers of Supercargos / of die gene / die het bewint op pder Schip heeft / als sy niet hinnen Scheypen elders van daar / als upt dese Landen aankomen op de Redieren van de voorsz. Colonie / alvorens laist te braken / ofte enige Waren te lossen / aan den Ontfanger van de Societeit albaar / moeten overgeven ten Carga ofte Manifest van hinnen ingeladene Goederen / sonder enige te verluypen / by den Schipper ende Schuurman ondertekent / die sy ten allen tyden ten behoeve van den Ontfanger / Fiscaal ofte Gouverneur met solemnelen Eede zullen moeten bevestigen / op de verbeurte van de verluoygen Goederen / ende noch ten boete van een vierde part van de waarde van de selve Goederen / te applicieren / de boete ten derde ten behoeve van den Gouverneur / het tweerde derde ten behoeve van den Fiscaal / ende het overige derde ten behoeve van den Ontfanger ende van den Armen / half ende half / onder hantlieden te verdeelen / ende noch diergelijke Carga ofte Manifest ondertekent / ende op den eed als boven overgegeven / van de Goederen die sy upt Suriname sullen willen mede nemen / ende tot sulken eynde hinnen Scheypen inslaven / mede op de verbeurte van de verluoygen Goederen / ende de boete gestatueert / hier boeren op het verluoygen van de Goederen in Suriname aangebragt / ende sullen de voorsz. Schippers ende Stuurlieden in hun voorsz. Manifesten ofte Carga / soo van de aankomende als uptgaande Goederen / stellen de waarde tot welke sy de ingeladen Goederen begooten / des zal het den Gouverneur / den Fiscaal ofte den Ontfanger by haan de voorsz. Goederen tot zoedanige waarden als die bevroort zullen zyn / over te nemen / misgaders de waarde met ten derde part verhoort / applicerende aan de Inlanders of der selver Commissjonarissen / of aan de Schippers / ofte aan de Egenaren van de selve Goederen / zullen ook de voorsz. bezeemde Schippers aan de Societeit / of der selver Ontfanger albaar / van de waarde van alle de Goederen die sy aan Suriname aanbrenghen ende albaar ontladen / betalen upt ten hondert van de rechte waarde van deselve goederen booz het inkommen / ende by ten hondert booz het uptgaan / van de waarde van alle de Goederen die sy in der selver Scheypen zullen inslaven / om van daar te verhoeren / en zullen geen Waren van daar verhoert / nochte albaar ingebragt mogen werden / als na dat de voorsz. des Societeits gerechtigheit volstaan zal zyn / mede op de verbeurte van de Goederen / ende de boeten hier boeren gestatueert / dat wyders van pder Paert ofte hoortest dat aangebragt zal werden / hie guld. groot gelt zal werden betaalt / gelph ook van pder Slaaf / dat de Scheypen groot zyn / hie guld. booz het inkommen / en hie gelph. guld. booz 't uptgaan / zal moeten werden betaalt / ende zal het den Ontfanger by haan / om de Goederen met de voorsz. Scheypen over te hengen / te laten faren ten; misgaders de Scheypen te doen hermeten / booz luyden hun des verstaande / ende zullen alle de verbeurde Goederen in den tegenwoordige Placcate gemelt / komen in 't geheel / tot profyte ende boozdel van de Societeit / alleen except de Slaven / dewelke verbeurt werden / zullen gaan ten profyte van de West-Indische Comp. als hier boeren; doch dit alles op pmissie en tot ten preude; oubonnerende den Gouverneur en Raden soo van Policie als Justitie / den Commandeur ende andere Officieren van de Almalice / soo wel als den Fiscaal ende den Ontfanger / misgaders allen ende den reguleren die het aangaan mach / hun daar na te reguleren; ende ten eynde niemant hier van ignorante preterende / gebieden Wy dat het tegenwoordige Placcat zal werden greeffteert in de Secretarie van Suriname / ende boozts albaar op de gewoone wyse gepubliciert ende alomme greeffteert.

Alus gedaan / ende gearresteert / ter Vergaderinge van welgenemete Societeit van Suriname / binnen de Stadt Amsterdam / den 25 April / 1704.

Ter Ordonnantie van deselve

JOAN H. VAN MEEL.

e'Amsterdam, door orde van d'Edde Achbare Heeren Directeuren, by d'Erfg. van J: LESCAIJLE en D. RANX.

Plakkaat betreffende de handel op Suriname vanuit Noord-Amerika en andere Engelse koloniën 1704, 1763-1767. SAA, Archief van de eigenaren van het huis Marquette, de heerlijkheid Assendelft en het huis Assumburg en aanverwante families, en van de familie Van Limburg Stirum. 294 A t/m KK Stukken betreffende de West-Indische Compagnie en Suriname. Inv. nr. 294 f..X

Appendix II

Landing van paarden in Paramaribo, 1683-1794

Years	Ships Arriving (Documented)	No. Record Horses	Horses Total	Average Per Vessel	Not Doc. Estimate	Grand Total	Annual Average
1683-1704	181	155	550	21	2,325	2,875	131
1705-1709	77	1	1,112	15	15	1,127	225
1710-1719	243	5	2,896	12	61	2,957	296
1720-1729	343	3	6,014	18	53	6,067	607
1730-1739	437	1	5,019	12	12	5,031	503
1740-1749	522	74	5,874	13	947	6,821	682
1750-1759	498	56	3,290	7	410	3,700	370
1760-1769	480	66	3,860	9	602	4,462	446
1770-1779	494	289	563	3	289	852	85
1780-1789	465	364	831	8	100	931	93
1790-1794	463	446	111	5	50	161	32
Totals	4,203	1,460	30,120		4,863	34,983	312

Bron: J.M. Postma, 'Suriname and its Atlantic connections, 1667-1795' in: J. Postma en V. Enthoven (ed.), *Riches from Atlantic Commerce. Dutch Transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 287-322, aldaar 302.

Surinam Horse Imports by Port of Origin 1683-1794

Regions and Ports	Ships	Missing Data	Horses Documented	Estimate Undoc.	Grand Total	Average Load	Maximum Load
Middle Colonies	583	169	1882	338	2220	4.6	44
New York	323	91	1225	182	1407	5.3	44
Philadelphia	222	46	637	92	729	3.8	26
Unnamed Ports	38	23	20	46	66	1.3	6
New England	3203	950	28021	3800	31821	12.5	62
Massachusetts	1426	430	9368	1720	11088	9.4	57
Connecticut	183	42	3067	168	3235	21.8	58
New Hampshire	25	23	40	92	132	20	20
Rhode Island	1340	327	15278	1308	16586	15.1	62
Maine/Canada	41	30	96	120	216	8.7	32
Unnamed Ports	189	107	172	428	600	2.1	32
Southern Colonies	165	123	133	123	256	3.2	25
Unidentified Port D	252	179	84	358	442	1.2	32
Totals	4203	1421	30120	4610	34739	11	

Bron: J.M. Postma, 'Breaching the mercantile barriers of the Dutch colonial empire: North American trade with Surinam during the eighteenth century' in: O.U. Janzen (ed.) *Research in maritime history Vol XV. Merchant organization and maritime trade in the North Atlantic, 1600-1815* (St. John's, Newfoundland 1998) 107-131, aldaar 117.

Appendix III

Import van paarden, ezels en hoornbeesten (1770-1800)

	Inkomend aantal schepen	Inkomende gerechtigheid van paarden, ezels en hoornbeesten (f3,- p/s)	Aantal paarden aan boord	Gemiddeld aantal paarden per schip	Aantal schepen zonder paarden	Percentage zonder paarden
1770	64	1,281,00	427	6,7	11	17,2%
1771*	68	1,509,00	503	7,4	11	16,2%
1772	59	978,00	326	5,5	13	22,0%
1773	59	1,146,00	382	6,5	19	32,2%
1774	55	627,00	209	3,8	11	20,0%
1775	44	390,00	130	3,0	19	43,2%
1776	39	39,00	13	0,3	29	74,4%
1777	38	81,00	27	0,7	30	78,9%
1778	42	45,00	15	0,4	38	90,5%
1779	38	60,00	20	0,5	34	89,5%
1780	23	60,00	20	0,9	19	82,6%
1781	11	60,00	20	1,8	8	72,7%
1782	7	0,00	-	-	7	100,0%
1783	27	207,00	69	2,6	16	59,3%
1784	47	606,00	202	4,3	32	68,1%
1785	51	693,00	231	4,5	21	41,2%
1786	48	1,188,00	396	8,3	25	52,1%
1787	56	345,00	115	2,1	34	60,7%
1788	43	633,00	211	4,9	24	55,8%
1789	60	456,00	152	2,5	48	80,0%
1790	55	255,00	85	1,5	46	83,6%
1791	57	153,00	51	0,9	52	91,2%
1792	70	1,011,00	337	4,8	50	71,4%
1793	50	381,00	127	2,5	41	82,0%
1794	51	309,00	103	2,0	47	92,2%
1795	82	996,00	332	4,0	68	82,9%
1796	127	657,00	219	1,7	118	92,9%
1797	116	300,00	100	0,9	113	97,4%
1798	153	126,00	42	0,3	151	98,7%
1799*	130	198,00	66	0,5	126	96,9%
Totaal	1770	f14,790,00	4930	2,8	1261	68,2%

Bron: Grootboeken en journalen van ontvangst van de 5 %. NA, Administratie van Financiën Suriname (AvFS), inv. nrs. 196-205.

* Deze jaren zijn incompleet. Respectievelijk gaan de jaren 1771 t/m oktober en 1799 t/m mei.

Appendix IV

Inkomsten aan belastingen op buitenlandse vaart (1770-1800)

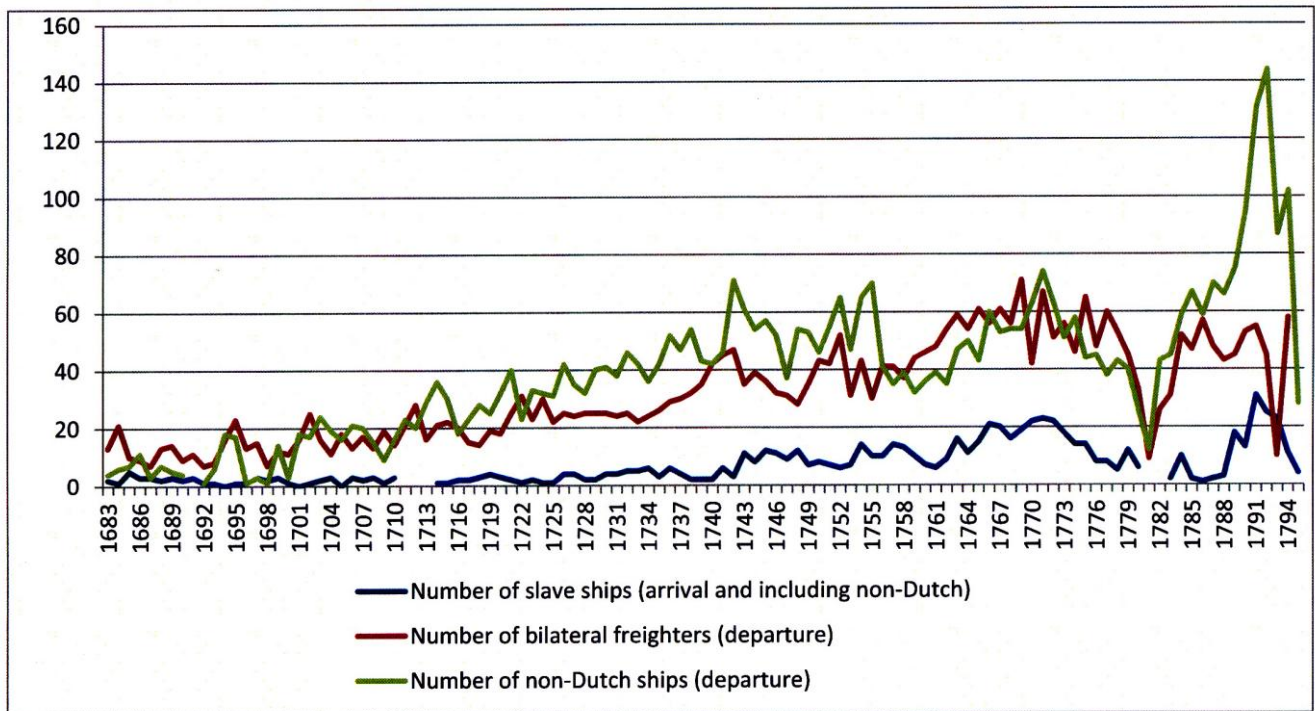
	Inkomende 5%	Paarden- belasting (f3,- p/s)	Lastgeld (2x f3,-)	Uitgaande 5%	Bakengeld	Totaal	Cumulatieve groei
1770	17,338,30	1,281,00	12,576,00	4,198,90	-	35,394,20	100,0%
1771*	16,088,85	1,509,00	13,530,00	4,622,40	-	35,750,25	101,0%
1772	13,449,50	978,00	11,100,00	5,295,90	-	30,823,40	87,1%
1773	14,488,00	1,146,00	11,166,00	3,933,85	-	30,733,85	86,8%
1774	13,031,80	627,00	11,010,00	4,222,10	-	28,890,90	81,6%
1775	9,980,70	390,00	8,442,00	3,759,70	-	22,572,40	63,8%
1776	8,541,55	39,00	6,234,00	2,343,45	-	17,158,00	48,5%
1777	6,428,65	81,00	6,066,00	1,982,40	-	14,558,05	41,1%
1778	6,074,90	45,00	5,970,00	1,701,20	-	13,791,10	39,0%
1779	7,216,95	60,00	6,330,00	2,092,60	-	15,699,55	44,4%
1780	6,513,45	60,00	4,650,00	2,285,05	-	13,508,50	38,2%
1781	3,354,00	60,00	2,406,00	1,235,60	-	7,055,60	19,9%
1782	2,069,10	0,00	1,152,00	436,05	-	3,657,15	10,3%
1783	4,893,15	207,00	4,782,00	1,849,90	-	11,732,05	33,1%
1784	7,981,15	606,00	8,298,00	2,634,70	-	19,519,85	55,1%
1785	8,551,35	693,00	8,856,00	4,940,85	-	23,041,20	65,1%
1786	7,055,90	1,188,00	7,938,00	3,535,25	940,00	20,657,15	58,4%
1787	8,240,60	345,00	8,430,00	3,988,75	1,120,00	22,124,35	62,5%
1788	5,786,35	633,00	6,588,00	3,448,10	860,00	17,315,45	48,9%
1789	18,563,55	456,00	8,034,00	4,727,70	1,180,00	32,961,25	93,1%
1790	10,976,05	255,00	8,718,00	7,149,05	1,080,00	28,178,10	79,6%
1791	9,461,10	153,00	8,802,00	5,878,28	1,100,00	25,394,38	71,7%
1792	11,426,33	1,011,00	11,769,00	6,572,40	1,320,00	32,098,73	90,7%
1793	16,912,95	381,00	9,204,00	5,875,40	990,00	33,363,35	94,3%
1794	14,476,10	309,00	9,708,00	9,872,10	1,010,00	35,375,20	99,9%
1795	24,139,85	996,00	16,986,00	22,633,75	1,640,00	66,395,60	187,6%
1796	35,213,90	657,00	35,835,00	46,744,10	2,470,00	120,920,00	341,6%
1797	70,220,40	300,00	29,388,00	9,440,90	2,300,00	196,609,30	555,5%
1798	105,351,60	126,00	37,980,00	244,011,85	3,000,00	390,470,45	1103,2%
1799*	95,968,00	198,00	31,911,00	235,230,25	2,580,00	365,887,25	1033,7%
Totaal	579,794,08	14,790,00	353,859,00	656,642,53	21,590,00	1,711,636,61	

Bron: Grootboeken en journalen van ontvangst van de 5 %. NA, Administratie van Financiën Suriname (AvFS), inv. nrs. 196-205.

* Deze jaren zijn incompleet. Respectievelijk gaan de jaren 1771 t/m oktober en 1799 t/m mei.

Appendix V

Graph 1 Number of ships per year in Paramaribo (slavers, freighters and non-Dutch), 1683-1795

Bron: K. Fatah-Black, *Suriname and the Atlantic world, 1650-1800* (Proefschrift Leiden 2013) 247.

Appendix VI

Slave Imports to Suriname, 1668-1803

Years	Dutch Consignments		Partial Consignments		Estimated Adjustments	Dutch Totals	Annual Averages	American Slave Imports
	Ships#	Slaves	Ships	Slaves				
1668-1674*	5	2,000				2,000	286	
1675-1682*	8	3,186	2	220	400	4,206	601	
1683-1689	20	8,570			600	9,150	1,019	
1690-1699	14	7,223			500	7,723	772	
1700-1709	17	8,183			500	8,683	868	
1710-1719	16	7,893			500	8,393	839	
1720-1729	21	9,096			400	9,496	950	57
1730-1739	39	17,435			600	18,035	1,804	22
1740-1749	73	21,536	10	342	300	22,178	2,218	
1750-1759	86	23,683	14	788	300	24,771	2,477	4
1760-1769	125	33,200	16	944	300	34,444	3,444	26
1770-1779	88	22,611	58	1,862	200	24,673	2,467	11
1780-1789	17	3,440	17	866	200	4,506	451	1,279
1790-1795	23	4,725	10	332		5,057	843	5,732
1802-1803	6	1,087			200	1,287	644	
Total	558	174,268	126	5,354	5,000	184,622		7,131

Sources: Postma Slave Trade Data Collection; Postma Suriname Data Collection; Postma Suriname-North America Data Collection.

* Estimates are used for years 1668-1674.

These do not include partial consignments of ships that sailed elsewhere with most human cargo.

Bron: J.M. Postma, 'Suriname and its Atlantic connections, 1667-1795' in: J. Postma en V. Enthoven (ed.), *Riches from Atlantic Commerce. Dutch Transatlantic trade and shipping, 1585-1817* (Leiden en Boston 2003) 287-322, aldaar 306.